

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

**IZAZOVI SAVREMENE PORODICE U
BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU**

MAGISTARSKI RAD

Mentor:
Prof. dr. Adnan Džafić

Kandidat:
Adela Smajlović - Beganović

Sarajevo, januar/siječanj 2022. godine

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	1
UVOD.....	2
1. POJAM, DEFINICIJA I TEORIJSKA RAZMATRANJA PORODICE.....	7
1.1.Pojmovno određenje porodice, obitelji i familije.....	7
1.2.Definicija porodice.....	9
1.3. Teorijska razmatranja porodice.....	15
1.3.1. Simboličko-interakcijska teorija.....	15
1.3.2. Teorija sukoba.....	17
1.3.3. Teorija spolova.....	19
1.3.4. Teorija socijalne potpore.....	21
1.3.5. Teorija socijalne mreže.....	23
1.3.6. Teorija društvene razmjene.....	25
1.3.7. Generalna teorija.....	28
2. SAVREMENA PORODICA.....	32
2.1.Nuklearna porodica.....	33
2.2.Promjene u modernoj porodici.....	36
2.3.Razvod braka.....	40
2.4.Homoseksualne veze.....	41
2.5.Vanbračne veze i samački život.....	43
3. FUNKCIJE PORODICE.....	45
3.1 Biološko-seksualna (reproduktivna) i emocionalna funkcija.....	45
3.2 Ekonomska funkcija.....	46
3.3 Zaštitna funkcija.....	48
3.4 Funkcija socijalizacije.....	49
4. FUNKCIJE I IZAZOVI SAVREMENE PORODICE U KONTEKSTU BiH.....	52
ZAKLJUČAK.....	62
LITERATURA.....	64

SAŽETAK

Porodica je stoljećima smatrana osnovnom ćelijom (jezgrom) društva i kao takva je izučavana u skoro svim društvenim naukama. Ona se kao takva može posmatrati, s jedne strane na to kakav utjecaj ima na pojedince koji se javljaju kao njen dio, a s druge koji utjecaj porodica ima na društvo kao cjelinu. Na osnovu toga, jednostavno se može zaključiti kako se upravo porodica javlja kao jedna od najznačajnijih odrednica društva, prilikom čega se njen utjecaj treba konstantno ispitivati. Porodica je međutim, kao i samo društvo koje je odlikovano njome, u posljednjih nekoliko desetljeća pretrpjela vrlo značajne i drastične promjene. Funkcije koje je kao takva imala za pojedince i društvo stoljećima, danas se dovode u pitanje i preispituje ih se u mnogobrojnim kontekstima. Istraživanja se provode i na temu same porodice, i to u onom smislu na šta se ona odnosi, a uglavnom se razlog za to može pronaći u novim trendovima i pokretima koji su se pojavili prvobitno u državama Zapada. Danas integritet tradicionalne porodice, koja se kao takva javlja kao stub svakog društva zasnovanom na patrijarhatu, ozbiljno remeti i dolazi do raznolikih nesuglasica na polju toga šta je "normalno". Ovo pitanje ima poseban značaj za države koje se, kao i Bosna i Hercegovina, nalaze na razdvajanju između dva svijeta – onog modernog i onog tradicionalnog.

Ključne riječi: porodica, globalizacija, tranzicija, nuklearna porodica, savremena porodica, funkcije porodice, izazovi porodice

UVOD

Porodica je osnovna ćelija društva i kao takva predstavlja složenu društvenu grupu, koja unutar sebe objedinjuje mnogobrojne aspekte ljudskog života. Kao pojam i složena društvena pojava, porodica se već stotinama godina izučava u okviru različitih društvenih grana, te se javlja kao jedno od najčešće istraživanih pitanja u okviru sociološke i psihološke naučne discipline.

Razlog za to ogleda se kroz činjenicu da se porodica kao pojam može posmatrati sa više različitih aspekata i da u modernom dobu sve više nailazimo na njene mnogobrojne oblike, koji se javljaju kao rezultat dinamičnih i sveobuhvatnih promjena koje posljednjih nekoliko decenija zahvaćaju društvo u globalu. Sa ovim promjenama koje zahvaćaju svijet, porodica, njena uloga i funkcije koje ima u odnosu na pojedince ili društvo u cjelosti, mnogo su se izmijenile u odnosu na neke prvobitne. Može se, bez pretjerano mnogo razmišljanja zaključiti da je tradicionalni oblik porodice koji je postojao prije nekoliko desetljeća, ili čak nekoliko stoljeća, zamijenjen novim, savremenim oblicima porodice.

Porodica više ne podrazumijeva patrijarhalnu strukturu u kojoj je podjela rada i života izvršena na osnovu spola. Žene u modernoj – savremenoj porodici imaju mnogo više slobode i prostora da izraze svoje stavove i da ostvare ciljeve i u karijernom i porodičnom smislu. Dok su sa druge strane muškarci, također velikim dijelom uključeni u proces odgajanja djece i vršenje kućanskih poslova. Moglo bi se reći da sad muškarci zajedno sa ženama učestvuju u svim porodičnim obavezama.

Porodicom se također više ne smatra samo bračna zajednica muškarca i žene i njihove djece, već se sama struktura porodice mijenja i širi na istospolne zajednice, vanbračne zajednice i mnoge druge oblike suživota.

Na ovakve promjene naravno utjecao je veliki broj faktora, među kojima najveći značaj svakako imaju prije svega teorijska istraživanja provedena na ovu temu, a zatim i međunarodne i nevladine organizacije koje su se borile za prava žena, djece LGBT osoba i generalno osnovne čovjekove slobode. Ova višegodišnja borba rezultirala je nastankom važnih međunarodnih konvencija, što je uveliko doprinijelo i formiranjem zakonske regulative na nacionalnim nivoima, kojima se položaj svih članova unutar porodice nastoji zaštititi.

Ipak, pitanje porodice u savremenom smislu, nije jednako postavljeno i na njega se može posmatrati različito s obzirom na mjesto odakle se dolazi, jer neke razvijenije države svijeta danas na porodicu posmatraju mnogo šire. Pojedine zemlje su ipak i dalje nastavile o najvećem broju porodičnih pitanja primjenjivati tradiconalna stajališta i pravila ne dopuštajući drugima da na njih utječu.

Tematika ovog završnog rada bavi se upravo pitanjem savremene porodice i to u kontekstu izazova sa kojima se ona susreće u bosanskohercegovačkom društvu. U skladu sa time može se odrediti i sam predmet i problem istraživanja, koji se ujedno ogleda i kroz veoma veliki značaj koji ova tema ima. Prije svega jer se njome istražuje pitanje savremene porodice unutar Bosne i Hercegovine, što je samo po sebi nedovoljno istraženo pitanje, dok se sa druge strane ovaj završni rad bazira i na druga važna pitanja koja se odnose na savremenu porodicu, te izazove sa kojima se ona u modernom dobu susreće na globalnom nivou.

Kako bi mogli započeti istraživati temu ovog završnog rada, i pristupiti njegovoj kvalitetnoj izradi, prije svega neophodno je odrediti metode istraživanja, koje će kao takve biti upotrijebljene, a radi se prije svega o kvalitativnoj metodi.

U radu će biti korištena i metoda analize, kako bi se već postojeći podaci, dobiveni istraživanjima sprovedenim na ovu ili relevantnu temu, mogli analizirati i predstaviti. Također će biti korišten i historijski i komparativni metod, kako bi se utvrdile historijske činjenice od značaja, te kako bi se fenomen savremene porodice mogao usporediti prvenstveno sa njegovim tradicionalnim oblikom, a zatim i među različitim državama, koje će u ovom radu biti predstavljene i pojašnjene.

U skladu sa prethodno navedenim može se odrediti i sam cilj rada, koji se odnosi na utvrđivanje karakteristika i osnovnih značajki koje čine savremenu porodicu, a zatim i predstavljanje osnovnih izazova sa kojima se ona susreće u bosanskohercegovačkom društvu. U tom smislu može se zaključiti kako je sam cilj ovog završnog rada i istraživanja provedenog na ovu temu prije svega utvrditi realno stanje položaja porodice u društvima modernog doba, a zatim taj položaj usporediti sa položajem koji porodica ima u bosanskohercegovačkom društvu, naravno uz analizu i svih onih, popratnih elemenata, koje je kao takve neophodno utvrditi i analizirati da bi se tema ovog završnog rada mogla u potpunosti razumjeti.

Kako bi se sam cilj rada mogao ostvariti, potrebno je prvenstveno utvrditi sve relevantne pojmove te ih i zasebno predstaviti. Zatim će biti potrebno sagledati i historijski razvoj porodice kao dijela društva, a potom i osnovna teorijska razmatranja koja se bave njenim istraživanjem.

Tek posmatranjem historijskog razvoja i sociološke misli, može se doći do konkretnih zaključaka o tome šta porodica predstavlja u savremenom smislu, te se tek onda može detaljnije pristupiti analiziranju problema i izazova sa kojima se ona susreće u današnjici.

Problemsko pitanje: Šta čini savremenu porodicu, koje su njene osnovne osobine i kakav je njen položaj u bosanskohercegovačkom društvu, te koji su izazovi sa kojima se ona susreće?

Prethodno navedeno problemsko pitanje je centralno problemsko pitanje ovog završnog rada, a u odnosu na njega, u samom istraživanju može se postaviti nekoliko zasebnih istraživačkih pitanja – pomoćnih istraživačkih pitanja, na osnovu kojih će se dobiti i konkretan i precizan odgovor na centralno problemsko pitanje, a to su:

- *Šta je porodica i koji je njen značaj za pojedince i društvo u cjelini?*
- *Kako se porodica razvijala u posljednjih nekoliko desetljeća?*
- *Koje su to osnovne teorije i misli o porodici?*
- *Kakav je utjecaj društva i države na razvoj i oblikovanje porodice?*
- *Koje su osnovne karakteristike savremene porodice i po čemu se ona razlikuje od njenih predašnjih - tradicionalnih oblika?*
- *Kakvi su izazovi sa kojima se u modernom dobu savremena porodica suočava?*

Ukoliko se prethodno postavljena sporedna istraživačka pitanja sagledaju u odnosu na postavljeno problemsko pitanje, može se zaključiti kako se na njega veoma lako može odgovoriti ukoliko se odgovor da na postavljena sporedna pitanja, u skladu sa čime će biti ispunjen i sam cilj i svrha rada.

Preliminarni sadržaj rada obuhvata poglavlja uz pomoć kojih se postavljena tema završnog rada konkretizuje i istražuje na sveobuhvatan i cjelovit način. Kada se bilo koja pojava ili fenomen počne izučavati, prije samog istraživanja neophodno je predstaviti i definirati osnovne pojmove sa kojima se u istraživanju susrećemo, kako bi se u potpunosti moglo razumjeti ono o čemu je u samom radu riječ.

U tom smislu, za ovo istraživanje neophodno je utvrditi i definirati prije svega pojam porodice, te njene mnogobrojne oblike i razvojne faze kroz koje je ona kao pojam i pojava prošla, a sve to u cilju sveobuhvatnog razumijevanja onoga što predstavlja savremena porodica.

Nakon što se odrede osnovni pojmovi ključni za razumijevanje ove teme, te nakon što se označe odgovarajućom definicijom, u radu će dalje biti riječi o tome koji su načini na koje društvo i teritorijalno-politička zajednica imaju utjecaj na porodicu i ono što ona predstavlja, ali će biti riječi i o tome na koji način porodica utječe na ljude na individualnom i globalnom nivou. Kako to sama tema ovog završnog rada i nalaže, u radu će naravno biti obrađeno i pitanje različitih i mnogobrojnih izazova sa kojima se danas porodica, u savremenom smislu riječi, susreće, sa posebnim osvrtom na teritorij Bosne i Hercegovine.

U skladu sa time, ovaj završni rad sastojat će se od tri osnovne cjeline, te nekoliko podnaslova u kojima će biti konkretizirana zasebna pitanja od značaja za temu, a osnovna podjela rada bit će predstavljena na sljedeći način:

1. Pojam, definicija i teorijska razmatranja porodice
2. Savremena porodica
3. Izazovi savremene porodice u kontekstu BiH

Prvi dio rada, kao što mu to i sam naslov kaže, bavit će se istraživanjem pojma porodice. U tom smislu u ovom dijelu rada bit će predstavljen pojam i definicija porodice, te sam njen historijski razvoj, a bit će izložena i neka od najpoznatijih teorijskih razmatranja o porodici.

Drugi dio rada odnosi se na sam pojam savremene porodice, te će u tom smislu u njemu biti riječi o različitim faktorima koji su kao takvi utjecali na njen nastanak. Također će komparativno biti analiziran odnos koji, uz sve sličnosti i razlike, postoji između tradicionalnih i savremenih oblika porodice. Nadalje, u ovom dijelu rada bit će izloženi i elementi koji čine savremenu porodicu, te njeno različito posmatranje u odnosu na savremene moderne države sa jedne strane, te određene države u kojima se još uvijek na porodicu posmatra u tradicionalnom smislu.

Treći dio rada u konačnici zaokružiti će samu temu, te će dati odgovor na samo problemsko pitanje, a on će se odnositi na mnogobrojne izazove sa kojima se danas susreće savremena porodica. Naravno, kako je to i naglašeno u samoj temi rada, u ovom dijelu posebna pažnja će biti stavljena na bosanskohercegovačko društvo, prilikom čega će se u kontekstu savremene porodice izučavati posljednje dvije decenije, uz kritički osvrt i usporedbu savremene porodice i izazova sa kojima se ona suočava.

Ključni pojmovi:

Porodica predstavlja pojam koji nije tako jednostavno definirati, s obzirom na to da se na njega u literaturi posmatra na mnogobrojne i različite načine. Kako je to već Aristotel postavio, porodica je osnovna ćelija društva, a može se reći i kako je to nezamjenjiva sredina u kojoj se čovjek formira kao ličnost, u kojoj živi zadovoljavajući neke od svojih najbitnijih potreba, koje se kao takve mogu zadovoljiti samo unutar porodice. Također, porodica se javlja kao specifična bio-socijalna zajednica ljudi, koja se javlja kao posrednik među pojedincem i društvom, a koja kao takva vrši više različitih funkcija od bilo koje društvene grupe. Iako je danas veoma teško odrediti na šta se pojam porodice formalno odnosi, može se reći da se pod pojmom porodice podrazumijeva nerazdvojna cjelina osoba povezanih brakom ili usvajanjem ili rađanjem pojedinaca koji nasljeđuju jedan drugoga. Ukoliko se pojam porodice posmatra u užem smislu, onda se odnosi na rodbinsko povezane osobe koje žive pod istim krovom, odnosno, još uže, oca, majku i djecu (First-Dilić Ruža, 1976, Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo: pokušaj pojmovnog razgraničenja. Revija za sociologiju, Vol. VI, No. 2-3, str. 87-89).

Savremena porodica je pojam koji je još komplikovanije odrediti i definirati od samog pojma porodice, jer se on posmatra različito u različitim dijelovima svijeta. U kontekstu pojma porodice, može se zaključiti kako se on u tradicionalnim oblicima posmatra samo kroz prizmu muškarca, žene i njihove djece, dok se danas pojam porodice u mnogim modernim društvima proširio i na vanbračnu zajednicu, istospolne brakove i druge različite oblike porodice i porodičnog života. Danas se dakle u modernom smislu pod porodicom ne podrazumijeva samo njen tradicionalni oblik, već se na nju posmatra dosta šire. Stvaranju savremene porodice uveliko je doprinjeo i sam proces globalizacije, koji je u posljednjih nekoliko desetljeća zahvatio sve sfere čovjekovog života, pa i ovu. Tranzicija koja je zadesila svijet kao globalno selo, rastavlja stare kreacije, pa čak i one porodične koje su kao takve uobičajene i tradicionalne kod različitih naroda i posmatranih geografskih područja (Fočo Adnan, 2020, Tranzicija i transformacija porodice. SOPHOS – časopis mladih istraživača, No. 13, str. 53.).

1. POJAM, DEFINICIJA I TEORIJSKA RAZMATRANJA PORODICE

1.1. Pojmovno određenje porodice, obitelji i familije

Porodica je pojam koji se često koristi u svakodnevnom životu i govoru, i koji se kao takav javlja kao jedan od najznačajnijih pojmova za svakog pojedinca, ali i društvo generalno. Već stotinama godina unazad, porodicu su istraživali mnogobrojni teoretičari, i sa razlogom zaključili kako je upravo ona, osnovna ćelija svakog društva.

Kako se porodica kao pojam kroz historiju mnogo istraživala, i o njoj se raspravljalo u okviru različitih društvenih nauka, danas postoji širok i raznovrsan opus istraživanja koja u svom centru imaju porodicu, njene elemente, funkcije, uticaje koje ona ima ka društvu, ali i obratno, efekte koje na porodicu ima društvo.

Porodicu su kao pojam i fenomen kroz razvoj samog društva, zahvatile mnogobrojne promjene, pa se samim time može već na ovom mjestu zaljučiti kako ona više ne predstavlja isto što je predstavljala prije nekoliko stoljeća. Također, u okviru mnogobrojnih istraživanja provedenih na temu porodice, spoznalo se kako porodica ne predstavlja isto u svim dijelovima svijeta, već da, suprotno tomu, ona i njeno poimanje ovise o mnogobrojnim faktorima društva u kojem se ona u konkretnom slučaju posmatra i istražuje.

Prethodno navedeno je od velikog značaja za istraživanje i analizu teme ovog završnog rada, posebno ukoliko se u obzir uzmu drastične i dinamične promjene koje su porodica, njena struktura i funkcije doživjele u posljednjih nekoliko desetljeća.

Danas je porodica u modernom smislu riječi, suočena sa brojnim problemima i poteškoćama, a koji se kao takvi ogledaju upravo kroz mnogobrojne promjene koje su zahvatile društvo u savremenom i globalnom okruženju. Promjene koje se na polju porodice i njenog razumijevanja kao pojma dešavaju u današnjici, a koje se vezuju za položaj i razvoj porodice, kao i same uloge i funkcije koje ona ima, odvijaju se u različitim oblicima različitim tempom.

Postavlja se konkretno pitanje, a to je da li se u okviru porodice kao jedne od najstarijih ljudskih institucija i dalje mogu primjetiti neki njeni temeljni elementi, ili je transformacija koju je porodica doživjela dosegla toliko drastičnu razinu, da je neprepoznatljiva u odnosu na ono što je nekada bila. Odgovor na to pitanje naravno ovisi o tome sa koje perspektive se odgovara, odnosno sa kojeg mjesta, jer smo već naglasili da promjene u smislu značenja porodice nisu jednako zastupljene u svim dijelovima svijeta.

Bitno je na ovom mjestu naglasiti kako se promjene o kojima govorimo, uglavnom odnose na promjene životnog stila odnosno porodičnog života i samu strukturu porodice.

S obzirom na prethodno napisano, a kako bi uopće mogli dalje razgovarati o porodici i njenim temeljnim značajkama, neophodno je odrediti sam pojam porodice.

Riječ porodica etimologijski je izvedena iz riječi rod, roditi, porođaj, porod, poroditi, roditelj.¹ Na osnovu njene izvedenice, može se dakle odmah zaključiti kako se porodica kao pojam temelji na rađanju odnosno na krvnom srodstvu. Zbog toga nije ni iznenađujuće što najveći broj etimologa i historičara, pojam porodice upravo vezuje za ulogu žene, tačnije majke u porodici, koja se javlja kao roditeljica.

Naravno, pojam porodice ne može se i ne smije ograničiti samo na jednu individuu - majku, jer se za taj pojam kasnije vezivao rod, odnosno potomstvo, pa je u tom smislu ovaj pojam proširen.

Pojam porodice se na prostoru Balkana često veže sa pojmovima kao što su to "obitelj" ili "familija", a u velikom broju slučajeva ovi pojmovi su sinonimi, odnosno njima se označava ista pojava, samo se ona u različitim govornim područjima drugačije naziva. U svakom smislu, porodica, dakle, kao pojam odnosi se i obuhvata pretke, potomke i ostale krvne srodnike, bez obzira da li oni žive ili ne žive zajedno.

Na osnovu svega ovog što je do sada objašnjeno, može se zaključiti da se kao konstitutivni element porodice javlja postojanje srodničkog odnosa, koji je u pravilu krvnosrodnički. Danas kada govorimo o porodici kao o pojmu u teorijskom smislu, razlikujemo porodicu u širem i u užem smislu.

Tako kada govorimo o porodici u širem smislu onda pod pojmom porodice podrazumijevamo veliku grupu predaka i potomaka kao i njihovih srodnika u pobočnoj liniji, a kada govorimo o ovom pojmu u užem smislu onda mislimo na takozvanu inokosnu ili samostalnu porodicu, odnosno konkretno na roditelje i njihovu neoženjenu djecu.

Porodica se danas sve češće svodi na svoj uži oblik, koji se još naziva i nuklearnim, a koji se odnosi na roditelje i njihovu neoženjenu djecu, koji žive zajedno u jedinstvenom kućanstvu ili domaćinstvu.²

¹ First-Dilić, R. (1976). Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo: Pokušaj pojmovnog razgraničenja. Revija za sociologiju, Vol. VI, No. 2-3, str. 87.

² *Ibid.*, str. 87-90

Nakon pojmovnog određenja porodice, ovaj pojam bitno je i definirati, kako bi se on u potpunosti mogao razumjeti, te kako bi se konkretnije moglo nastaviti raspravljati o onome što je tema ovog završnog rada.

1.2. Definicija porodice

Već u prethodnom dijelu u kojem smo govorili o samom pojmu porodice, moglo se primjetiti kako ovaj pojam nije tako prost i jednostavan kako se to možda u samom početku čini. Upravo ovo pitanje dolazi do izražaja i kada se pojam porodice želi definirati. Višeznačnost pojma porodice i nedoumice koje postoje u vezi sa njegovim određivanjem, nisu jedini problem kada se ovaj pojam pokušava definirati. Prilikom pokušaja da se ovaj pojam definira dolazi se do problema i u vezi sa mnogobrojnim i raznolikim definicijama koje se mogu o porodici pronaći i u samoj literaturi.

Razlog tome može se pronaći i u činjenici da se porodica kao pojava razlikuje u svojem obliku i postojanju u odnosu na to u kojem se periodu posmatra, ali kako smo to već nakratko naglasili, i u odnosu na to na kojem se teritorijalnom prostoru ona posmatra.

Danas kada govorimo o porodici uglavnom mislimo na suživot muškarca i žene sa jednim ili više njihovih potomaka, s obzirom na to da se ovakav tip porodice i u modernom smislu javlja kao najzastupljeniji. Danas se međutim pored ovog, nazovimo ga tradicionalnog oblika, javljaju i mnogobrojni drugi tipovi porodice koji su okarakterisani drugačijim elementima, što naravno podrazumijeva da on, iako najviše zastupljen, svakako nije više jedini tip porodice kao što je to nekada bilo.

Definiranje porodice postalo je danas sve raznovrsnije, upravo zbog činjenice da se pod njome više ne posmatra samo njen tradicionalni tip. Tako danas možemo govoriti o pluralitetu tipova i oblika porodice, kao što su to prije svega:³

- jednoroditeljske porodice,
- slobodne izvanbračne ili vanbračne zajednice,
- rekonstituisane porodice,
- bračni partneri koji žive u odvojenim domaćinstvima,
- samačka domaćinstva i tako dalje.

³ Bendalović, G., Kaselj, J. i Šuljog Vučica, Z. (2020). Odnosi između članova u jednoroditeljskim obiteljima i njihov položaj u društvu. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka. Str. 120.

Na osnovu do sada rečenog, na ovom mjestu neophodno se zapitati i šta se to konkretno podrazumijeva pod tradicionalnim tipom porodice. Čim krenemo od pojma tradicije, može se zaključiti da tradicionalna porodica podrazumijeva drugo, u različitim dijelovima svijeta, odnosno da ovisi o tome u kojoj se tradicionalnoj postavci posmatra.

U različitim društvima i kulturama postojali su različiti tipovi porodice i srodnih sistema, pa se tako na primjer kineska tradicionalna porodica uvelike razlikuje od one tradicionalne porodice iz neke od europskih zapadnih zemalja. Tradicionalna porodica je prije svega bila ekonomska jedinica, a iako se porodica u nemodernim kulturama razlikovala, imala je i još uvijek ima, neka svojstva koja se više-manje, mogu pronaći svugdje.⁴

Struktura domaćinstava danas značajno odražava različite životne stilove, a pluralizacija porodičnih oblika donijela je sa sobom i nove socijalne rizike koje je nekada pokrivalo tradicionalni tip porodice.⁵

Zbog toga se danas veliki broj država opredijelio da u zakonskom smislu pruži potporu i zaštitu različitim oblicima odnosno tipovima porodice, što je naravno značajno utjecalo i na definiranje ovog pojma.

U skladu sa generalnom teorijom sistema i porodice, pojam porodice je moguće definirati kao "živi sistem koji predstavlja organiziranu, razmjerno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu, koja ima ograničeno promjenljive obrasce ponašanja, a koji se kao takvi vezuju za uloge, strukturu i način djelovanja pojedinaca unutar porodice." Ona očito nije samo zbir članova u okviru podsistema već djeluje kao sasvim novi i poseban entitet, koji ima jedinstvena pravila funkcionisanja kroz razmjerno dugo vrijeme, od trenutka nastanka do završetka ustaljenog ciklusa.⁶

Porodica je može se zaključiti dakle, pojam čija definicija velikim dijelom zavisi od mjesta i vremena iz kojeg se posmatra. Ipak, već je nakratko napomenuto kako porodica ima neke odrednice koje postoje u njenim okvirima bez obzira na period ili geografsko područje na kojem se posmatra. U tom kontekstu, govorimo o dva osnovna elementa porodice, koji kao takvi variraju u historijski promenjivim srazmjerama u okviru definicija pojma porodica, a oni su:⁷

⁴ Giddens, A. (2005). Odbjegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote. Klub studenata sociologije Diskrepancija, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb. Str. 67.

⁵ Bendalović, G., Kaselj, J. i Šuljog Vučica, Z. (2020). Odnosi između članova u jednoroditeljskim obiteljima i njihov položaj u društvu. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka. Str. 120.

⁶ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 435.

⁷ Mimica, A. i Bogdanović, M. (2007). Sociološki rečnik. Zavod za udžbenike, Beograd. Str. 414.

- zajednički život i rad grupe ljudi pod istim krovom, odnosno u jedinstvenom domaćinstvu i
- srodnička povezanost koja između njih postoji.

Bez obzira na to da je u teoriji već dugi niz godina u pravilu prihvaćeno da prethodno navedeni elementi predstavljaju preduslov za uopće postojanje porodice u užem smislu te riječi, njihov značaj je tek zapravo u modernom dobu došao do izražaja. Ipak, prije nego što se detaljnije krene u analizu pojma tradicionalne porodice i porodične zajednice u njenom primarnom obliku, bitno je na ovom mjestu odrediti šta ovaj pojam zapravo predstavlja. Kako se pitanje porodice izučava već dugi niz godina, kroz prizmu različitih društvenih nauka, definiranje pojma porodice nije zapravo ni malo jednostavan ni lak zadatak.

Tako na primjer sociolog Giddens tradicionalnu porodicu definira kao zajednicu utemeljenu na ekonomskim interesima bez ljubavi, gdje je žena bila podčinjena mužu, bez ravnopravnosti među bračnim drugovima, a seksualnost, osim u elitnim grupama, bila je svedena na reprodukciju. Giddens navodi u svojim djelima kako je ovakvo poimanje porodice trajalo sve do sredine prošlog stoljeća, kada pojam porodice počinje da se romantizira i vezuje za ljubav. U odnosu na neke druge zastupljene teorije i definicije pojma porodice, može se još reći i kako se pod njim podrazumijeva proširena porodica sa više djece, život više generacija pod istim krovom, zajednica u kojoj postoji jasna podjela muško-ženskih uloga, kao i još uvijek prisutna podčinjenost žene mužu, pravo na posjedovanje i vlasništvo nad supružnikom, ali i neizostavna žrtva za drugoga, apsolutna vjernost, strogo određene i razdijeljene društvene funkcije, zajednički nastup u javnosti i slično.⁸

Bitno je naglasiti i kako se prema tradicionalnom viđenju porodice i braka, porodica stavlja u centar društva, i u kontekstu funkcija koje ona ima, kaže se kako je ona – porodica, kamen temeljac i osnovni stub društva. U tradicionalnom smislu, kada se govori o porodici često se kaže i kako ona pojedincu pruža emotivno, ekonomsko i moralno utočište, zaštitu od svijeta, i model učenja o realnosti u malom.⁹

Dakle, tradicionalne definicije porodice posmatraju na nju kao na fenomen od značaja i za pojedinca ili jedinku, ali i za čitavo društvo u globalu. Sa druge strane, kada želimo definirati i odrediti pojam porodice u modernom smislu riječi, dolazimo do određenih poteškoća. One se

⁸ Nimac, D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, Vol. 65, No. 1, Str. 29.

⁹ Vasiljević, L. (2008). Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva. "Neko je rekao feminizam?", Sarajevo Open Centre. Str. 103.

prije svega ogledaju u tome da se danas pod pojmom porodice, u različitim geografskim područjima, podrazumijevaju različite zajednice ljudi, koje ne moraju kao takve biti obilježene važnim elementima koji čine porodicu u tradicionalnom smislu.

Čak šta više, s obzirom na mnogobrojnost i raznolikost oblika, tipova i formi porodice koji se u savremenom dobu mogu posmatrat i analizirati, može se odmah jednostavno zaključiti da pojam porodice u modernom smislu, nadilazi tradicionalno shvatanje ovog pojma.

Neki od modernih tipova porodice, a koji se kao takvi javljaju u zemljama zapada, značajno u današnjem dobu doprinose nastanku konfuzije u pogledu toga na šta se konkretno pojam porodice danas odnosi. U tom smislu, danas poznajemo različite modele modernih oblika porodice, kao što su to porodice homoseksualnih partnera, vanbračne porodice, samohrani roditelji, mješovite porodice i slično, zbog čega je definiranje i određivanje pojma porodice gotovo nemoguće.

Brian Powell je tako jedan od teoretičara koji se u okviru svojih istraživanja bavio pitanjem novih modela i tipova porodice i samih promjena koje su u modernom dobu zahvatile pojam porodice. Sa svojim timom sociologa na Univerzitetu u Indiana-i u SAD-u, na osnovu čega je potvrdio da promjene koje su se dogodile u posljednjih nekoliko desetljeća u porodici, značajno otežavaju i samo definiranje ove institucije. Sociolog Brian Powell je tako odlučio sprovesti nekoliko značajnih različitih istraživanja na navedenu temu u razdoblju od 2003. do 2010. godine. Istraživanja su kao takva obuhvatila više od 2300 ispitanika, a rezultati su ukazali na činjenicu da se ljudi sve više odmiču od tradicionalne definicije porodice i priklanjaju se modernim definicijama. U skladu sa time došlo se do zaključka da je danas u društvu prisutan ekspanzivniji pogled na to šta porodica ustvari jeste. Ipak, kada se govori o shvatanju porodičnih veza i stvari, rezultati istraživanja pokazala su kako se sve više ostaje unutar same porodice.¹⁰

Savremena odnosno moderna porodica, može se zaključiti, predstavlja izuzetno kompleksan pojam za definiranje, prije svega jer se odnosi na mnogo različitih tipova i oblika koji kao takvi danas u svijetu egzistiraju. Sa druge strane, kada govorimo o porodici u modernom smislu riječi, ona se također suočava sa jasnim problemima i pritiscima od strane

¹⁰ Berman, J. i Francis, E. (2010). What Makes a Family? Children, Say Many Americans. Dostupno na: <https://abcnews.go.com/WN/defines-family-children-americans-survey/story?id=11644693>

društva, što dovodi do situacije da se njeni članovi osjećaju odbačeno i usmaljeno, a paralelno sa tim dovodi u pitanje i njihovu kompetenciju u pogledu odgajanja djece.

Ubrzani i stresni životni ritam najvećeg broja modernih zemalja svijeta, uzrokovao je slabljenje društvenih veza i pogodovao nastanku brojnih egzistencijalnih problema s kojima se suočavaju današnje, moderne porodice.¹¹

Kako je porodica stotinama godina unazad prepoznata kao izuzetno važan faktor života svakog pojedinca, ali i društva u globalu, države i državne vlasti prepoznali su pitanja koja se vezuju za porodicu i odnose unutar nje, kao izuzetno važna.

U tom smislu, sve države svijeta danas imaju zakone kojima se reguliraju oblasti porodičnog prava, kako bi se ovoj, možda i najznačajnijoj instituciji, pružila adekvatna potpora i pravna zaštita. Nacionalni zakoni, svako na svoj način i u skladu sa kulturnim, jezičkim i tradicionalnim odrednicama, definišu porodicu, pa tako možemo govoriti i o zakonskom definiranju ovog pojma.

Porodični zakon u Bosni i Hercegovini reguliran je na entitetskim nivoima, što podrazumijeva da na nivou države ne postoji zakon kojim se uređuju pitanja i odnosi iz oblasti porodičnog života. Tako Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine definiše porodicu kao životnu zajednicu roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu.¹² Porodični zakon Republike Srpske i Porodični zakon Brčko distrikta BiH, dosta uže definišu porodicu od Zakona F BiH, pa u tom smislu i jedan i drugi definišu porodicu kao životnu zajednicu roditelja i djece i drugih srodnika.¹³

Analizirajući dvije prethodno izložene definicije porodice iz zakona u Bosni i Hercegovini, možemo zaključiti prije svega, kako su i jedna i druga dosta široko postavljene, a odmah zatim i kako se pod pojmom porodice u obje definicije, odnosno u sva tri zakona navode "životnu zajednicu". Također, može se zaključiti kako su obje definicije porodice one, koje kao takve spadaju u šire definicije ovog pojma, jer obuhvataju mnogo više od samo roditelja i njihove nevjenčane djece.

¹¹ Miliša, Z. (2014). Šok današnjice. Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek. Str. 78.

¹² Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/05 i 31/14)

¹³ Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 54/02, 41/08 i 63/14) i Porodični zakon Brčko distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 23/07)

Zakon F BiH ipak je detaljnije regulirao pitanje ko sve čini porodicu i u kojim slučajevima nego druga dva zakona, naglašavajući da taksativno navedeni pojedinci čine porodicu samo u slučaju ako žive u istom domaćinstvu. Time je zapravo Porodični zakon F BiH onemogućio da se pod pojmom porodice podrazumijevaju na primjer razvedeni roditelji i njihova djeca, koja ne žive više u istom domaćinstvu sa oba svoja roditelja, već samo jednim.

Sa suprotne strane, Zakoni RS i BD BiH ostavili su relativno veliki prostor svim mogućim oblicima porodice, s obzirom na činjenicu na to da definicija porodice predstavljena u njima, nije ograničena niti prostorom, niti stupnjem srodstva. Na osnovu čitanja zakona iz dva entiteta i distrikta može se reći kako je za moderno odnosno savremeno definiranje porodice, više odgovarajuća definicija koja je predstavljena u Zakonima RS i BD BiH.

Do sada je u radu dakle predstavljen pojam porodice i njegovo definiranje u različitim vremenskim epohama i geografskim područjima, prilikom čega se došlo do zaključka kako pojam porodice nije tako jednostavno ni odrediti, niti definisati. Na osnovu do sada napisanog, može se također relativno lako zaključiti kako je porodica od svog tradicionalnog i stotinama godina prihvaćenog oblika, u modernome smislu doživjela mnogobrojne i drastične promjene.

Upravo su sve te promjene u strukturi porodice, a o kojima će naravno u nastavku rada biti više i konkretnije riječi, dovele do toga da su neke definicije upotrebljavane decenijama, pa čak i stoljećima, postale neadekvatne, jer u suštini indiciraju na shvatanje i poimanje porodice kao institucije koju čine heteroseksualni roditelji i njihova djeca. U tom kontekstu, kada se govori o modernoj porodici, najbolje bi bilo porodicu definirati kao neku opću pojavu, pa bi tako na primjer generalno prihvaćena definicija mogla biti ona, koja porodicu označava kao zajednicu dvije ili više osoba koje zajednički privređuju, dijele intimu i donose zajedničke životne odluke.¹⁴

¹⁴ Rosić, V. i Zloković, J. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Graftrade, Rijeka. Str. 17.

1.3. Teorijska razmatranja porodice

U prethodnom dijelu rada vidjeli smo kako je porodica institucija ili fenomen o kojemu se u teoriji raspravlja intenzivno već dugi niz godina. Na osnovu toga lako je zaključiti, a to je već i napomenuto prethodno, kako o porodici postoji veliki opus istraživanja i u okviru različitih naučnih disciplina, ali i u okviru različitih historijskih etapa, zbog čega je izuzetno teško odrediti pojam porodice i definirati ga.

Iako smo već na kratko govorili o tome šta porodica predstavlja i koji su joj osnovni elementi i funkcije, kako bi se ovaj pojam mogao u potpunosti razumjeti i kako bi se u konačnici moglo preći na istraživanje porodice u savremenom smislu u kontekstu bosanskohercegovačkog društva, u nastavku rada neophodno je predstaviti mnogobrojne teorije koje se u literaturi o porodici mogu pronaći.

Ove teorije razrađene su u okviru društvenih nauka, prije svega sociologije i filozofije, a njihovo poznavanje i razumijevanje, nužno je za nastavak samog istraživanja u okviru ovog završnog rada.

Na osnovu prethodno navedenog, u nastavku će biti predstavljena i razrađena najznačajnija teorijska razmatranja porodice kao institucije, a to su prije svega simboličko-interakcijska teorija, teorija sukoba, teorija spolova, teorija socijalne potpore, teorija socijalne mreže ;teorija društvene razmjene i generalna teorija.

1.3.1. Simboličko-interakcijska teorija

Simboličko-interakcijska teorija polazi od važnosti i značaja koju komunikacija članova porodice imaju za njezino funkcioniranje i za sam njen opstanak. U tom smislu, ova teorija izučava srž simboličke interakcije, koja kao takva ima izrazito veliki značaj za međusobno razumijevanje među članovima porodice, a posebno razumijevanje, interakciju i komunikaciju među bračnim partnerima.

Kako bi se u nastavku moglo dalje raspravljati o ovoj teoriji i njenim temeljnim idejama i postulatima, neophodno je na ovom mjestu naglasiti kako se simbolička interakcija, kao

teorijski pravac, odnosi na ispitivanje i objašnjavanje interakcije koja kao takva postoji među ljudima.

Ključni faktor svake interakcije jeste komunikacija, koja se kao takva provodi pomoću različitih i mnogobrojnih simbola, a prije svega putem riječi, intonacije, gesta, kretanja i mimike. U interakciji u pravilu sudjeluje najmanje dvoje ljudi, a ona se ostvaruje uz pomoć primanja i davanja poruka, ali i uz pomoć verbalnih i neverbalnih simbola koji su prethodno pomenuti.

Kod razumijevanja simbola sadržanih u poruci davatelja, jednaku ulogu ima primatelj koji kroz svoj stav, iskustva, emocije, očekivanja, potisnute i osviještene sadržaje, potrebe i težnje prima poruku, zbog čega se često može desiti da među njima dođe do nesporazuma. Pojedini teoretičari naglašavaju kako je jedini način da se nejasnoće koje mogu nastati u interakciji razjasne, postavljanje pitanja, a pitanje znači interakciju odnosno, iniciranje komunikacije. Neki od vodećih zastupnika ove teorije smatraju kako je upravo porodica najbolji primjer interakcije, jer se ona zapravo javlja kao jedinstvo osoba u interakciji.¹⁵

Kako se interakcije odvijaju među jedinkama koje u društvu komuniciraju iz različitih društvenih uloga sa jedne strane, te ustaljenih obrazaca ponašanja u pravilu neovisnih o pojedinoj osobi sa druge, i same interakcije dobijaju novu dimenziju i značenje. S obzirom na to bitno je naglasiti kako uloga iz koje neka osoba komunicira, dobrim dijelom određuje oblike njenog ponašanja u različitim kontekstima. U skladu s tim, ponašanje osobe mijenja se ovisno o tome koju ulogu u pojedinom trenutku ona nosi, odnosno igra. Burgess, koji se smatra vodećim teoretičarom interakcionalističke teorije, naglašava kako postoji tri važna elementa porodice koja se odnose na uloge koje unutar nje igraju pojedinci, a to su:¹⁶

- preuzimanje uloge,
- igranje uloge i
- kreiranje uloge.

Zapravo se sama transformacija uloge, koja je kao takva pojedincu dodjeljena od strane vladajućih društvenih normi, zasniva na temelju individualnih stavova, potreba i motivacije svakog pojedinca. Ipak ne treba zanemariti utjecaj koji okolina ima na formiranje uloga, s

¹⁵ Burgess, E. (1968). The Family as a Unity of Interacting Personalities. Jerold Heiss, ed., Family Roles and Interaction: Chicago, Rand McNally. Str. 9.

¹⁶ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 434.

obzirom na to da ona svojim očekivanjima, općeprihvaćenim vrijednostima i potencijalnim pritiskom, značajno djeluje na pojedinčevu ulogu unutar društva.

Može se dakle, zaključiti kako simbolička interakcija prati sva socijalna događanja i da se u tom smislu javlja kao izrazito značajan i sastavni dio svih odnosa unutar društva, pa samim time može se izvesti zaključak kako ona ima domet i unutar porodičnih događanja i funkcioniranja svih elemenata, koji se ostvaruju kroz sve nivoe komunikacije. U tom smislu ona se najčešće koristi kako bi se ekstenzivno proučavali bračni i generalno porodični odnosi.

Ova teorija ima i neke negativne aspekte, s obzirom na to da, prema mišljenju pojedinih sociologa, zanemaruje ulogu moći u odnosima koji kao takvi postoje među članovima porodice i osobama u interakciji uopće, a u tom smislu ne uzima u obzir ni emocije, kao bitan element ljudskog života, funkcioniranja i komuniciranja. Osim toga, simboličko-interakcijska teorija poseban naglasak stavlja na individualnost, dok dobrobit i sreću vidi u jačanju interpersonalnih odnosa kroz dužnost, odgovornost i mnogobrojne druge vrijednosti koje se vezuju za instituciju porodice, što se u ostalom može primjetiti i ako se sagleda njen temeljni cilj, prema kojem je nužno održavanje bračnih i porodičnih odnosa intaktnim, uz naglašavanje sreće svakog pojedinca, odnosno člana te porodice. Upravo prethodno navedena kontradiktornost, javlja se kao temeljna zamjerka simboličko-interakcijske teorije.¹⁷

1.3.2. Teorija sukoba

Teorija sukoba ili konflikta polazi od teze da život podrazumijeva nesklad, a da samo društvo u svojoj osnovi nije kooperativno, nego je podijeljeno na pojedince i skupine koje su u kostantnom sukobu. Tako, teoretičari ovog pristupa nastoje identificirati i istražiti uzroke i izvore kompetitivnih snaga, pod pretpostavkom da osnova ovog interesa leži u analizi realnih i svakodnevnih društvenih događanja, a koja se kao takva temelje na sukobu interesa. Kada se ova teorija i njeni pristupi pokušavaju sagledati u kontekstu porodice i porodičnih odnosa, postavlja se prije svega pitanje kako se oni uopće mogu analizirati u kontekstu sukoba i moći, s obzirom na to da se porodica u pravilu treba zasnivati na ljubavi.¹⁸

Na ovom mjestu odmah je bitno naglasiti kako se teoretičari ovog pristupa slažu sa tezom da se porodica i brak moraju temeljiti na ljubavi i skladu, ali u vezi sa time tvrde kako se kao jedan od temelja ovih odnosa javljaju upravo konflikti i moć. Opravdanje za ovakvu

¹⁷ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 435.

¹⁸ *Ibid.* Str. 435.

pretpostavku daju u tome, što se međusobni odnosi, pa čak i oni porodični, temelje na različitim ličnostima, koje nužno ne mogu u svemu i uvijek postići sklad. Unutar porodice dakle, postoji mnoštvo različitih ličnosti i karaktera, koji se ne mogu slagati u svim pitanjima.

Pripadnici ovog pristupa ne misle da je konflikt loš, već ga nasuprot tome smatraju prirodnim dijelom čovjekovog i porodičnog života, ali i društva u globalu. U porodici uvijek ima različitih neslaganja, od sitnih, koja se odnose na beznačajne svakodnevne situacije, do vrlo bitnih, koja se odnose na važne životne i porodične odluke. Sukobi su pojava koju se nikako ni iz porodice ne uspijeva isključiti, što u svojim postavkama parcijalno dokazuju i interakcionalisti. Bitno je naglasiti i kako konflikt može poprimiti oblik sukoba interesa ili ciljeva, do čega može doći zbog različitog očekivanja u pogledu preuzimanja uloga i njihovog sadržaja, a njihov potencijalni broj izvora je u pravilu nepregledan.¹⁹

S obzirom na to da ova teorija sukobe vidi kao nešto prirodno i prihvatljivo, pojedini njeni teoretičari koji su razmatrali sukobe u okviru porodice, došli su do zaključka da se za pojedine njene članove vezuje i izvjesna moć. U tom smislu možemo govoriti o različitim izvorima moći unutar porodice, a koji se prije svega odnose na novac, fizičku snagu, emocionalnu nadmoć ili neke druge, društveno postavljene vrijednosti.

Novac je jedan od najsnažnijih i najviše zastupljenih izvora moći u braku a samim tim i u okviru porodice, jer muškarci pretežno doprinose više od žena zbog čega imaju i jaču ekonomsku moć, a ona se onda prenosi i na bračnu i porodičnu. Iako možda ne djeluje tako, u modernom dobu fizička snaga javlja se i dalje kao izrazito značajan izvor moći unutar porodice, što nažalost potvrđuje i dalje veliki broj slučajeva zlostavljanja unutar porodica. Također, i ljubav može poslužiti kao izuzetno snažno sredstvo prisile, jer se ona kao takva javlja i u obliku odricanja od nekih osobnih ili personalnih dobiti, kako bi se veza učvrstila. Može se dakle zaključiti kako svaki član porodice u manjoj ili većoj mjeri posjeduje moć, iako je ona u pravilu u svakom posebnom slučaju različita i nejednakog intenziteta.²⁰

Iako teorija sukoba u svojim temeljnim postavkama posmatra na sukob kao na nešto normalno i uobičajeno, ona ipak nastoji pronaći rješenje za njegovo kanaliziranje i razrješenje kroz komunikaciju, kompromise i pregovaranje. Kao što je to slučaj i sa najvećim brojem drugih teorija, i teorija sukoba nailazi na neke poteškoće i zamjerke, koje se prije svega javljaju iz politike, gdje su osobni interesi, egoizam i natjecanje dominantni elementi, pa se u vezi sa njom

¹⁹ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 436.

²⁰ *Ibid.* str. 436.

često postavlja pitanje, da li ljudsko ponašanje i narav zaista pretežito karakteriziraju sukobi, te u tom smislu, gdje se u tom karakteru nalaze ljubav, saradnja i požrtvovanost.²¹

Teoretičari konflikta smatraju, dakle, kako upravo razlike koje postoje u karakterima članova porodice, dovode kao takvo do sukoba. Ipak, praksa je pokazala kako se postojeće razlike mogu tolerisati, prihvatiti, pa čak i cijeliti, na osnovu čega se može zaključiti kako one nužno ne podrazumijevaju konflikt.

Još jedna u nizu negativnih strana ove teorije, ogleda se u činjenici da je sukob kao socijalni fenomen teško, odnosno gotovo nemoguće izmjeriti i istraživati, a to je unutar porodice još teže, iz razloga što najveći dio života porodica provodi privatno unutar četiri zida svog domaćinstva. Zbog toga je naravno izrazito teško posmatrati i same konflikte koji kao takvi nastaju unutar porodice. S obzirom na umanjenju mogućnost istraživanja i mjerenja konflikta koji potencijalno nastaje unutar porodice, samim time gotovo je nemoguće utvrditi njegove razmjere. Otvoreni sukob se izbjegava jer je on reguliran porodičnim i društvenim pravilima i zakonskom regulativom. Na osnovu analize ove teorije može se reći kako teorija sukoba ima sve više spekulativni karakter, što je uz ostale, prethodno navedene prigovore i zamjerke, čini još manje prikladnom za savremeno izučavanje i razjašnjavanje porodice.²²

1.3.3. Teorija spolova

Teorija spolova unutar sebe sadrži pojedine elemente i postavke, koje su kao takve dosta slične i podudaraju se sa teorijom sukoba ili moći. Ona se prvenstveno počela razvijati zajedno sa samim feminizmom, pa se kao njeni osnivači upravo smatraju feministički ideolozi koji su 60-ih godina prošlog stoljeća svojim teorijama počeli razvijati alternativne pristupe proučavanju društva, ali i porodice. Oni u svojim teorijama polaze od dvije temeljne pretpostavke, koje se temelje na ideji da:²³

- odnose između spolova karakterizira korištenje moći kao sredstva kojim jedan spol osigurava prevlast nad drugim,
- ljudsko društvo je tako uređeno da muškarci dominiraju ženama.

Prema ovoj teoriji, muško - ženski odnosi, bilo da se radi o ličnim, porodičnim ili društvenim odnosima u širem smislu, odražavaju i podržavaju dominaciju muškaraca,

²¹ *Ibid.* str. 437.

²² Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 437.

²³ *Ibid.* str. 437.

ostavljajući žene po strani, premda dominacija muškaraca nije ni prirodna ni neizbježna. Upravo suprotno tome, teoretičari smatraju kako je muškarčeva dominacija nad ženom umjetno stvorena institucijama društva, kao što su vjerske organizacije, vlast, tradicija i porodica. U tom smislu, teorija spolova, kao najvažniji feministički model objašnjenja spolne nejednakosti, nastoji odgovoriti na brojna i značajna pitanja koja se u vezi sa muško-ženskim odnosima javljaju u društvu i porodici. Pristalice ove teorije spolova smatraju kako se društvo, njegov vrijednosni sistem i odnosi u njemu, mogu procijeniti i razumjeti po tome kakva je njegova organizacija po spolovima. Spol se promatra kao bazični element u društvenim odnosima temeljenim na društveno iniciranim razlikama, koji opravdava odnos nejednake snage.²⁴

Teorija spolova usredotočena je na to da su specifična ponašanja i uloge, socijalno definisane i predodređene kao muške ili ženske. Prema tome sve sfere života podijeljene su prema spolu, pa je tako na primjer i rad podijeljen na muške i ženske poslove u svim segmentima društva, kod kuće i na radnom mjestu i od svakog pripadnika ljudskog društva očekuje se prihvatanje tog stanja kao zadanog i jedino ispravnog. Tako i različite institucije daju prednost muškarcima (samo muško svećenstvo u mnogim religijama, niže plaće ženama za iste poslove).²⁵

Nejednakost koja kao takva postoji među spolovima, svoje temelje ima u historijski zastupljenom vjerovanju, kako su muškarci i žene suprotni spolovi, koji se razlikuju i predstavljaju suprotnosti jedni drugima po svim parametrima, kao što su to prije svega karakterne osobine, sposobnosti, vještine i sklonosti.

Prema tim stavovima i shvaćanjima, razbor i agresija predstavljaju "muške" crte koje se smatraju vrijednijim od emocija i pasivnosti, koje su određene kao "ženske". Ipak, u današnjem, modernom vremenu, ovakvi pogledi gube na značaju, jer se sve više uviđa kako su spolovi po određenim odrednicama više slični nego različiti, na osnovu čega može da se dođe do zaključka kako je spol društvena konstrukcija, odnosno da se ovakva stroga i konkretna podjela javlja kao rezultat pritiska društva, tradicije i kulture.

Zbog toga mnogi teoretičari koji se bave pitanjem spolova zaključuju kako, dovođenje spolova do toga da postanu suprotni i nejednakih vrijednosti, zahtijeva potiskivanje prirodnih sličnosti uz pomoć društvene moći. Primjenjujući teoriju spolova na porodicu, feministkinje porodicu percipiraju i označavaju kao organizaciju koja je u prisnoj vezi sa širim društvom, a

²⁴ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 437.

²⁵ *Ibid.* Str. 437-438

ne kao mogućnost bijega od njegove prisile. U skladu s tim, slažu se kako odnosi moći postoje i unutar porodice, odnosno da se javljaju kao sastavni dio porodičnih odnosa.²⁶

Feministkinje koje su izučavale teoriju spolova izvele su zaključak kako se odnos moći unutar porodice ogleda ponajprije u tome ko od ukućana obavlja koje poslove odnosno zadatke, te se slažu sa time da je društveno prihvatljivi stav – da žene obavljaju kućne poslove, neprimjenjiv na situacije u modernom dobu, u kojima i žena i muškarac iz jednog domaćinstva rade.

U tom kontekstu postavljaju pitanje "zašto bi žene, koje rade jednako kao i muškarci, puno radno vrijeme, nastavljale i s kućnim obavezama s punom odgovornošću?!" ili "zašto se ženin neplaćeni rad u kući podcjenjuje kao da je manje vrijedan od muškarčeva plaćenog rada?". Teorija spolova u sebi sadrži pojedine odrednice, koje se kao takve javljaju i u okviru teorije sukoba i moći, a to se najprije ogleda u činjenici da obje ove teorije interakcije među članovima porodice svode na pitanja moći i dominacije koja se, na apstraktnoj razini, mogu pokazati ispravnima iako suviše pojednostavljaju složene porodične i generalno društvene odnose.²⁷

Naravno, u svakom konkretnom slučaju, dosad navedeno ne mora nužno biti i točno. Teoriji spolova također se zamjera to što u svojim razmišljanjima zanemaruje altruizam, ljubav, količinu kooperacije, koje među spolovima postoje u okviru njihovih svakodnevnih interakcija, dok se kao njena pozitivna strana uglavnom uzima opis socijalne konstrukcije spolova.

1.3.4. Teorija socijalne potpore

Teorija socijalne potpore kao temelj ima ljudsku solidarnost, potporu i međusobno prihvaćanje, pa je u tom smislu jednostavno već na početku zaključiti kako se ona javlja kao suprotnost prethodno predstavljanim i analiziranim teorijama sukoba i spola.

S obzirom na to, neophodno je na početku naglasiti i kako se pod pojmom socijalne potpore najčešće podrazumijevaju svi oni socijalni međuodnosi, koji su kao takvi usmjereni na međusobno pružanje pomoći većeg broja osoba, na više ili manje organiziran način, uzimajući pri tome u obzir i rodbinske odnose koji se javljaju unutar porodice.²⁸

Iako je prethodno predstavljenom definicijom pojam socijalne potpore teorijski obrađen i kao takav predstavljen, najveći broj teoretičara slaže se sa time kako ne postoji jedinstvena i

²⁶ *Ibid.* str. 438.

²⁷ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 438.

²⁸ *Ibid.* str. 439.

sveobuhvatna definicija, kojim bi se ovaj pojam odredio na precizniji i jednostavniji način, a koja bi kao takva bila općeprihvaćena.

Razlog za to može se pronaći u velikim i mnogobrojnim poteškoćama s obzirom na određivanje i definiranje subjektivnih emocionalnih kvaliteta, stepena bliskosti, međusobne komunikacije i njene kvalitativne i kvantitativne dimenzije, a sve to vezuje se dalje za individualnost i peronalizovanost svakog pojedinačnog odnosa.

To je naravno sasvim jasno ukoliko se u obzir uzme činjenica da je bilo kakve odnose među ljudima teško mjeriti zbog njihove suptilnosti i dinamike, a u tom smislu jednako teško ili čak teže, mjeriti i vrednovati rezultate tih međudjelovanja. Teoretičari koji su se bavili istraživanjem socijalne potpore, predstavili su tri različita koncepta socijalne potpore, prilikom čega se:²⁹

- prvi odnosi na subjektivni osjećaj potrebe za potporom i doživljaj subjekta vezanog za to što mu je pruženo,
- drugi usmjerava na objektivno određivanje količine i kvalitete pružene pomoći, a
- treći koncept odnosi na ispitivanje socijalnog okruženja, odnosno osoba koje pružaju određene oblike pomoći pojedincu ili porodici.

Već je prethodno bilo riječi o tome da se subjektivnost i individualnost javlja kao osnovni problem prilikom istraživanja segmenata socijalne potpore, a situaciji dodatno ne ide u prilog ni to što se najveći broj rezultata dobijenih ovim istraživanja ne može međusobno uporediti. Razlog neuporedivosti podataka iz ove oblasti pronalazimo u činjenici da se u pojedinim slučajevima ova istraživanja provode na pojedincima, u pojedinim slučajevima konkretnim porocama, a u drugim slučajevima se kao njihova jedinica istraživanja javljaju veće grupe ili skuine.

Iako su se prva naučna istraživanja temeljena na ovom modelu pojavila još 30-ih godina prošlog stoljeća, može se reći kako je prvo formalno istraživanje socijalne potpore i njenog utjecaja na zdravlje, provedeno tek početkom 70-ih godina, a koje su proveli epidemiolog Cassel i socijalni psihijatar Capien, koji se bavio lokalnom zajednicom. Bez obzira na vrlo općenite i neprecizne formulacije, njihovo je istraživanje donijelo određene novine u pogledu poznavanja i razumijevanja ovog fenomena, a u kontekstu njega uveden je i pojam sistema potpore (eng. Support System), kojim se označio široki spektar različitih oblika socijalnog

²⁹ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 439.

ponašanja, usmjerenih na suočavanje sa negativnim društvenim pojavama i abnormalnostima, te njihovu međusobnu povezanost.³⁰

U proučavanju odnosa postignuća obiteljskih ciljeva i socijalne potpore, autori Baldwin i Cain te Furstenberg i Crawford utvrdili su postojanje povezanosti socijalne potpore i zdravlja tinejdžera i profesionalnog napredovanja i nastavka školovanja roditelja. S tim je u vezi i nađena značajna povezanost narušenih bračnih odnosa i psihičkog zdravlja partnera, drugih oblika patologije i njihove smrtnosti. Tome u prilog idu i rezultati Verbrugga, koji pokazuju povezanost kidanja socijalne mreže izazvanog rastavom i njihovog lošeg zdravlja. Postojanje povezanosti između prisutnosti socijalne potpore i uspješnosti oporavka osoba koje su opterećene bilo kojim oblikom patologije te s tim u vezi sposobnosti uspješnog suočavanja s bolestima i ozljedama, potvrđuju nalazi Di Matka i Maysa. Socijalno međudjelovanje još je jedan bitan pozitivni činitelj u socijalnoj interakciji, ali ga je potrebno promatrati odvojeno od socijalne potpore, budući da socijalno međudjelovanje može imati različitu kvalitetu, a o njoj ovisi posljedice takvog međudjelovanja.³¹

Na osnovu svega rečenog, može se zaključiti kako se socijalna potpora u smislu teorijskog razmatranja porodice, prije svega odnosi na osjećaje i stavove kao što su to prije svega ljubav, povezanost, solidarnost, sigurnost, pripadnost i podrška. Naravno, u modernom dobu, čovjek se svakodnevno susreće sa mnogobrojnim i raznolikim izvorima stresa, koji zahtijevaju način nošenja sa istim, koji se uglavnom pronalazi jednako u privatnom i društvenom životu čovjeka, a posebno u smislu njegovog porodičnog života. Upravo je porodica ta, koja svojim djelovanjem i emocionalnim dometom, može utjecati na olakšavanje svakodnevnih stresora koji utiču na čovjekovo raspoloženje, a u konačnici i na čitavu dinamiku njegovog života. U tom smislu, sva istraživanja koja su provedena na ovu temu, pokazala su kako u najvećem broju slučajeva porodica i porodični život imaju pozitivno dejstvo na fizičko i psihičko zdravlje svakog pojedinca, naravno onda kada se radi o situacijama koje se mogu pripisati teoriji socijalne potpore. Jednako tome, porodica i porodični život imaju pozitivno dejstvo na društvo.

Tendencija ove teorije dakle ogleda se kroz osvjetljavanje pozitivnih strana čovjekovog udruživanja u porodičnu i različite druge skupine. Istražujući ovo područje, teoretičari koncepta socijalne potpore analizirali su brojne krizne situacije u kojima se upravo on nesumnjivo

³⁰ *Ibid.* Str. 439.

³¹ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 439.

potvrđuje kao jedna svijetla strana čovjeka i njegovog društva i dali odgovarajuća objašnjenja za sve to.³²

1.3.5. Teorija socijalne mreže

Teorija socijalne mreže, kako joj to i samo ime kaže, odnosi se između ostalog kao i teorija socijalne potpore na komunikaciju i interakciju među pojedincima. Iako ima neke slične odrednice kao teorija socijalne potpore, za razliku od nje, socijalna mreža bavi se izučavanjem i svoju pozornost posvećuje trajnim oblicima komunikacije koji kao takvi postoje među tačno određenim subjektima.

Iako se na prvi pogled može učiniti da se teorija socijalne mreže odnosi na statične odnose, upravo suprotno tome, njome su obuhvaćeni oni odnosi koji su zahvaćeni konstantnim promjenama i koji su kao takvi dinamični i velikim dijelom u skladu sa samim interakcijama koji se u realnosti odvijaju među pojedinim članovima. Bitno je naglasiti i to, da se socijalne mreže ne mogu izjednačiti i posmatrati sa istog aspekta, s obzirom na to da nemaju jednak utjecaj i značaj na sve subjekte koji se javljaju kao njen sastavni dio.

Članovi iste socijalne mreže istovremeno se javljaju kao članovi različitih društvenih skupina, a koji u okviru mreže imaju odvojene uloge, što se najbolje potvrđuje u razmjeni resursa. U tom smislu socijalna mreža se može označiti kao društveni fenomen, koji omogućava nesmetanu razmjenu resursa među akterima, koji pripadaju istim i različitim skupinama i na taj način osigurava prevladavanje granica što ih postavljaju različiti socijalni fenomeni, intenzivirajući tako i socijalne interakcije. Shodno tome, kada govorimo o resursima u kontekstu socijalnih mreža, neophodno je naglasiti kako su dosadašnja proučavanja socijalnih mreža pokazala kako se razmjena unutar njih ne odnosi samo na informacije nego i na brojne druge "resurse", kao što su to prije svega emocije i druga dobra.³³

Socijalna mreža nastaje i postoji u svakom slučaju kada se radi o vezi dugotrajnijoj od jednokratnog kontakta, prilikom čega nije bitno da li je razmjena jednostruka ili višestruka. Ipak među ovim slučajevima postoji razlika, a ona se konkretno ogleda kroz činjenicu da se u jednostrukim razmjenama veza uspostavlja između dvije individue, a sa druge strane se u višestrukim, razmjena dobara vrši se među više pojedinaca.

³² *Ibid.* str. 440.

³³ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 440.

Pojedinci koji se javljaju u socijalnoj mreži, s obzirom na individualnost svog karaktera, pretežno imaju različit pristup resursima, zbog čega često dolazi do situacija u kojima jedan resurs pojedinac dobija od različitih izvora, odnosno od više različitih aktera konkretne socijalne mreže. S obzirom na to, teorija socijalne mreže može se posmatrati i sa aspekta perspektive moći, prilikom čega teoretičari zaključuju da je ona koj pojedinca veća, što je veći i sam broj izvora određenog dobra.

Socijalna mreža, također može imati i različit stepen gustoće, što ovisi o broju i frekvenciji interakcija među akterima, odnosno pojedincima koji u njoj učestvuju, pa se tako govori o slabo isprepletenim i gustim mrežama. Gustoća socijalne mreže je izuzetno bitan faktor, posebno u suočavanju sa stresnim situacijama, koje mogu kao takve biti izazvane mnogobrojnim i raznolikim stresorima, koji mogu biti vanjski ili unutarnji. Njene posljedice su također različite pa ona može imati pozitivno djelovanje na djetetovu prilagodbu u slučaju gubitka roditelja, a nepovoljno na socijalnu prilagodbu žene nakon rastave braka.³⁴

Razlog za to ogleda se u činjenici da su norme slabijih mreža fleksibilnije u pogledu uspostavljanja novih relacija, a gušćih rigoroznije, jer svaka nova relacija ima višestruki utjecaj na aktere. Upravo radi toga, gusta socijalna mreža je poželjna u situacijama i dobi kada je subjekt ovisan o okolini, a nepoželjna kada je samostalan i ima potrebu za brojnim novim relacijama u svom socijalnom okruženju. U slučaju katastrofa, bez obzira na njihov uzrok, gusta socijalna mreža imat će prednost pred slabo isprepletenom, jer će i zahtjev odnosno potreba za novim socijalnim mrežama biti veći, a zadovoljavanje potreba osoba izloženih posljedicama katastrofe, sigurnije i potpunije.³⁵

Na osnovu prethodno rečenog, može se relativno lako doći do zaključka da teorija socijalne mreže sa svojim promišljanjima o porodici započinje od pozitivnog viđenja čovjeka i njegove porodice. Upravo u tome ogleda se i najveća povezanost i sličnost sa teorijom socijalne potpore, jer obje svoj fokus ostavljaju na onome što je pozitivno i najveći značaj pridaju upravo pozitivnom aspektu interakcije koja se među pojedincima odvija u okviru društvenih skupina.

³⁴ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 441.

³⁵ *Ibid.* str. 441-442

1.3.6. Teorija društvene razmjene

Teorija društvene razmjene, integrirajući prethodne dvije teorije i dajući im konkretnost primjene podrške kroz razmjenu resursa u okviru socijalne mreže, tražeći objašnjenja ponašanja pojedinaca u različitim socijalnim strukturama, vidi ih kao aktere na tržištu koji žele imati mogućnost izbora bez rizika, a kao takva, primjerena je posebno u politici i analizi ponašanja u društvu. Prema ovoj teoriji, postupci i odnosi među ljudima, a samim time i među članovima porodice, procjenjuju se na osnovi koristi, prilikom čega svaki pojedinac u odnosu sa drugim osobama, nastoji maksimizirati korist, a minimizirati cijenu postizanja određenog rezultata.³⁶

Iako se može učiniti da ovakva teorijska razmišljanja nisu primjenjiva na izučavanje odnosa u porodici, dublje analize provedene na ovu temu pokazale su kako razmišljanja svih ljudi bez obzira na vrstu odnosa polaze od ideje postizanja koristi, s tim što se takvo ponašanje često zanemaruje zbog moralnih i etičkih vrijednosti koje kao takve nalaže društvo.

Teoretičari društvene razmjene, ipak nisu u potpunosti ograničeni sa svojim stavovima te se u tom smislu slažu kako su u razmjenu koju razmatraju uključeni i drugi resursi kao što su to ljubav, prijateljstvo ili status, a samim time motivi kod pojedinca mogu biti raznoliki i mogu se ogledati i kroz odanost, privrženost, altruizam i druge humane pobude. U tom smislu općeprihvaćeno je mišljenje da pojedinci mogu imati manji ili veći nivo svijesti o tim motivima.

Bitno je naglasiti i to da, u okviru teorije društvene razmjene, značajno mjesto ima načelo recipročnosti, koje podrazumijeva da pri razmjeni resursa uvijek postoji odgovarajuća uzajamnost. Resursi se zamjenjuju po više-manje ustaljenim načelima, s tim da su neki specijalizirani, a neki univerzalni, na osnovu čega se tako na primjer ljubav u načelu zamjenjuje samo za ljubav, a novac se može mijenjati za brojne druge resurse. Teoretičari društvene razmjene grupirali su resurse u šest klasa:³⁷

- Ljubav, koju definiraju kao izražavanje privržene pažnje, topline i ugone;
- Status označava određeni sud o nekome, njegovu ugledu i poštovanju;
- Informacije pod kojima se podrazumijevaju savjeti, mišljenja, upute i sl.;
- Novac predstavlja standardnu jedinicu vrijednosti u nekoj zemlji, valutu;
- Dobra su konkretne stvari, predmeti, objekti, tvari, teren, biljke i životinje;
- Usluge predstavljaju određena korisna djelovanja za nekog drugog.

³⁶ *Ibid.* str. 443.

³⁷ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 443.

Ovakva je podjela vrlo bliska ekonomistima jer se oni bave razmjenom novca za usluge i dobra i proučavanjem odnosa cijena, dobara i usluga. Za ovu teoriju izuzetno je važna konceptualizacija svih klasa resursa unutar istih okvira, koji kao takvi mogu zadovoljiti i pomiriti sve njihove razlike i sličnosti. To je postignuto stepenovanjem nekih bitnih određenja klasa resursa prema sljedećim kriterijima konkretnosti:³⁸

- simboličnosti,
- apstraktnosti i
- partikularno-univerzalno,
- odnosno pojedinačno-opće.

Prethodno navedena podjela resursa ukazuje na to da se razlike među njima ogledaju preko postavljenih kriterija, koji su kao takvi strogo određeni i u velikoj mjeri diskriminirajući u odnosu na resurse. Upravo zbog toga ih je u pravilu moguće odrediti u skladu sa realnim i konkretnim potrebama navedene teorije. Kada u relaciji između dvoje ljudi dođe do nepravednog odnosa, u kojemu jedna ili obje strane nisu zadovoljne svojim dobitkom, obje strane osjećaju se loše.

Prethodno navedeno se u teorijskom smislu može pravdati na dva načina. Prvi od njih ogleda se u osjećaju krivice, a drugi u osjećaju straha zbog gubitka povlaštenog položaja. U praktičnom smislu, u braku se takve situacije javljaju relativno često, posebno onda kada je proces stvaranja takozvane egalitarne porodice u nastanku.

Kada partneri uoče i osvijeste svoj položaj u takvom nepravednom odnosu, osjećaju se loše i reaguju ljutnjom, depresijom ili potištenošću. Pravednost (cost-benefit ravnotežu zapravo) oni žele ponovo uspostaviti na jedan od tri načina:³⁹

- aktivno rade na uspostavljanju ravnoteže,
- pokušavaju uspostaviti psihološku ravnotežu uvjeravajući sebe i druge da je njihov odnos zapravo pravedan ili
- odlučuju prekinuti vezu.

U društvu je institucija braka pretežno posmatrana kao trajna veza između muškarca i žene, pa se u modernom dobu, okarakterisanom velikim brojem razvoda brakova, ovakva mišljenja značajno preispituju. Kada se pitanje braka i njegove trajnosti danas ispituje, posebno u odnosu na trajanje drugih oblika veza, može se samo kazati kako brak karakteriše duže trajanje, ali

³⁸ *Ibid.* str. 444.

³⁹ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 444.

njemu se danas više prisvajaju neke druge karakteristike. Danas se tako kod braka preispituje pojam razmjene, u okviru čega se postavlja pitanje da li je veza između bračnih partnera kooperativna ili kompetitivna. Kada je riječ o kooperativnim vezama, bračni partneri nastoje zajedno uvećati svoj zajednički profit uz međusobno povjerenje i predanost, dok kod kompetitivnih veza svaki od partnera nastoji uvećati svoj individualni profit neovisno o drugom partneru.

Teorija razmjene uglavnom na poteškoće u svojim razmatranjima nailazi u pogledu rasuđivanja vrijednosti cijene, nagrada i u pogledu pretpostavke da su svi pojedinci racionalne osobe. Razlog za to leži naravno prije svega u činjenici da je svaka osoba posebna i individualna u pogledu određivanja značaja cijena, nagrada i resursa.

1.3.7. Generalna teorija

Najznačajniji predstavnik generalne teorije, sociolog L. Von Bertalanffy, u svojim istraživanjima došao je do zaključka da svaka individua u prirodi predstavlja jedan mali svijet. Prema njegovim razmišljanjima, svaki od tih svijetova okarakterisan je sinhronizacijom i preciznošću, tako da u normalnim uslovima svaki od tih svijetova funkcioniše normalno i u skladu sa ostalim svjetovima. Proučavajući ovaj fenomen ustanovio je da svaki sastavni dio bilo kojeg organizma unutar sebe djeluje isto tako skladno i ujednačeno bez obzira na to koliko ga sastavnih elemenata sačinjava.⁴⁰

Osnovni vid generalne teorije usmjeren je na objašnjavanje složenih bioloških procesa. Dakle, po mišljenju zastupnika ove teorije, svi mikro svijetovi sinhronizovano se odvijaju i djeluju na različitim nivoima paralelno. Tako generalna teorija predstavlja podsisteme i nadsisteme, koji zajedno funkcioniraju u međusobnim korelacijama.

Kako je pitanje sistema veoma značajno za ovu teoriju i njeno razumijevanje, pod ovim pojmom se podrazumijeva zapravo organizovana cjelina koja sadrži više različitih faktora povezanih u hijerarhijski organizovanoj strukturi, od kojih svaki funkcionise na određeni način u simbiozi sa ostalima. Zbog toga se prema generalnoj teoriji, sve promjene u jednom podsistemu, značajno primjete i u ostalima.

Zakovitosti o kojima predstavnici generalne teorije govore, već su otkriveni u okviru naučne discipline biologije, ali se istraživanjem sličnosti i povezanosti sa društvom i njegovim

⁴⁰ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 446.

funkcioniranjem, pokazalo kako se pravila koja postoje u biologiji, velikim dijelom odnose i na društvo i u njegovom funkcioniranju nalaze svoje mjesto. U tome se upravo ogleda i najveći značaj ove teorije, koja je velikim dijelom pomogla razumijevanju porodice, ali i utvrđivanju njenog velikog značaja za cjelokupno društvo.

Kao što svaki član porodice postoji i nastupa kao poseban entitet i mehanizam koji ima svoje elemente, tako i porodica kao društvena tvorevina predstavlja jedinstveni sistem u okviru većeg sistema. Iz generalne teorije, odnosno na osnovu njenog pogleda na porodicu, proizašla je i jedinstvena definicija porodice, prema kojoj je ona živi sistem, koji kao takav predstavlja organiziranu, razmjerno trajnu i reproduktivnu društvenu cjelinu, koja ima ograničeno promjenjive obrasce ponašanja vezane za uloge, strukturu i način djelovanja. Ona dakle očigledno nije samo zbir njenih članova u okviru jednog podsistema, već djeluje kao posve novi, zaseban entitet, sa svojim pravilima funkcioniranja kroz razmjerno dugo vrijeme, od trenutka nastanka do završetka ustaljenog ciklusa.⁴¹

Dakle, generalna teorija zastupa stav da se porodični ciklus može posmatrati kao i bilo koji drugi prirodni, kroz različite etape nastanka i razvoja, a svoje stavove opravdavaju kroz dokaz da svaki prirodni sistem i njegovo funkcioniranje, zavisi od pravilnog i efektivnog funkcioniranja podsistema koji ga čine. Može se zbog toga reći da, kao što čovjekov organizam ovisi od funkcionisanja njegovih pojedinačnih organa, tako i sama porodica i njeno funkcioniranje ovisi o funkcioniranju njenih članova, koji je svojim individualnostima čine jedinstvenom cjelinom.

Sistem je uvijek više nego zbir jedinica, komponenti, odnosno podsistema, jer svaki sistem ima svoje granice koje mogu biti fizičke, psihološke i socijalne, ovisno o vrsti i složenosti samog sistema. Tako, ukoliko se sistem posmatra s obzirom na rigidnost granica, može biti otvoren ili zatvoren (npr. društveni - biološki). Bez obzira na vrstu granica, njihovo narušavanje dovodi do odgovarajuće reakcije u cjelokupnom sistemu i prema potrebi aktivira odgovarajuće mehanizme, elemente s unaprijed određenom funkcijom. Mehanizmi odbrane imaju u čovjeku i sistemu u kojem on sudjeluje, ulogu zaštite na tjelesnom, psihološkom i socijalnom nivou. Radi li se o narušavanju granica koje prijeti opstanku sistema, aktivirat će se funkcija samoodržanja, koja je kao takva mnogo složenija i ne odnosi se samo na zaštitu granica nego i na suočavanje s unutrašnjim poteškoćama koje se jave iz bilo kojih razloga.⁴²

⁴¹ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 446.

⁴² *Ibid.* str. 446.

U obim njenog djelovanja ulazi održanje homeostaze na svim područjima - biološkom, psihološkom i socijalnom. S tim u vezi jest i zadovoljavanje odgovarajućih potreba, prilagođavanje okolini pomoću *feedback*-a. Negativni *feedback* održava i odražava "čvrsto" stanje bez promjena, dok pozitivni *feedback* podržava morfogenezu kao samousmjeravajući proces koji vodi pozitivnoj promjeni, rastu i razvoju, homeostazi na pozitivnoj razini. U suprotnom slučaju, uspostavi li se ravnoteža na istoj ili nižoj razini, razvit će se, održavati ili dalje razvijati patologija. S tim u vezi pojavit će se i simptom kao sredstvo za održanje postojećeg stanja, s jedne strane, ili kao signal, alarm, s druge strane.⁴³

Da bi se održao, sistem koristi svoje mehanizme kontrole za rješavanje kriznih situacija, suočavanje sa stresnim događajima (npr. smrt člana porodice) i stalno se mijenja radi prilagodbe novim uvjetima. Svaki organizam odnosno sistem, ima svoj početak i kraj, kako bi se održao kroz vrijeme kao vrsta, pojava, specifični entitet, ima i odgovarajući podsistem za reprodukciju. Ovoj funkciji korespondira i funkcija stalnog rasta i razvoja, radi održavanja na duže vrijeme u smislu vrste prijeko je potrebno da se sistem stalno prilagođava novim i sve složenijim uslovima.⁴⁴

Ovoj funkciji umnogome doprinosi primanje povratnih informacija iz okoline, od ostalih paralelnih sistema, podsistema i nadsistema. Ta se korespondencija odvija na razne načine i stalno, tako da je sistem neprestalno u prilici prilagođavati se potrebama unutar sopstvene strukture, pripadajućih podsistema i iznad, u okvirima nadsistema. Međutim, treba imati na umu da sve te informacije koje dolaze u sistem ne mijenjaju sistem kao cjelinu, nego samo modificiraju pojedine procese. Na taj način sistem razrješava probleme koji se javljaju unutar njega i na relaciji s odgovarajućim nadsistemom ili podsistemom. Tu leže odgovori na neka pitanja o razlozima ograničenosti svake terapije, a posebno psihoterapije.⁴⁵

Nastojanje da se terapijom izravno riješi problem ostat će uzaludno, ali će input informacija ili energije, intervencija s ciljem promjene određenih procesa unutar sistema, doprinijeti da sistem aktivira svoje mehanizme za samoodržanje ili rješavanje kriznih situacija i tako svlada problem. Zbog toga je uvijek vrednija informacija koja ide za pokretanjem mehanizama obrane samog sistema, bio to hemijski spoj ili uvid u problem, jer upravo on omogućava sistemu da se osposobi za samostalno rješavanje uzroka aktualnih, ali i budućih problema. Klasično viđenje uzročno-posljedične veze u okviru ove teorije cirkularno je. Ono što je prethodno označeno kao

⁴³ *Ibid.* str. 447.

⁴⁴ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 447.

⁴⁵ *Ibid.* str. 447.

posljedica postaje uzrokom novih događanja. Svaki član porodice se u tom kontekstu pojavljuje kao akter u zajedničkom djelovanju i reagiranju na djelovanje drugih. Koliko god cirkularno gledanje na kauzalitet pojava u porodice predstavljalo napredak u odnosu na linearno, ono ne odgovara samoj koncepciji funkcioniranja sistema.⁴⁶

Svi procesi koji se razmatraju u okviru generalne teorije, ne mogu se zasebno izdvojiti u odnosu na vrijeme u kojem postoje, već ih treba posmatrati upravo u tom smislu, odnosno kroz vremensko razdoblje u kojem egzistiraju. U tom smislu, određuje se i sam tok kretanja procesa, pa se tek shodno tome može odrediti i njihova putanja.

"U okviru sistemne porodične teorije, koja je izgleda uspjela svojim promišljanjem, interpretacijama i objašnjenjima porodice obuhvatiti najveći dio otvorenih pitanja ove dinamične ljudske skupine, razvili su se i za nju vezani preventivni i terapijski pristupi." Posebno je poznata, cijenjena i citirana, takozvana Milanska škola, koju su inaugurirali M. Salvini Palazzoli, L. Boscolo, G. Cecchin i G. Prata, 80-ih godina, kao i brojne druge škole i tehnike kao što je genogram. U svakom slučaju, ova je teorija postala nezaobilazna za sve naučnike i stručnjake koji se bave istraživanjem pojma porodice, bez obzira koje provenijencije oni bili - sociolozi, psiholozi, socijalni radnici, psihijatri ili socijalni pedagozi - kao i teorija socijalne mreže. Jednako tako je teorija socijalne razmjene nezaobilazna za socijalne planere, teorija socijalne potpore za istraživače i pregaoce u humanitarnom području, a na planu istraživanja odnosa društvenih skupina i spolova teorije sukoba, spolova i interakcijska-komunikacijska teorija.⁴⁷

Dakle, može se zaključiti kako je svaka od prethodno navedenih teorija veoma važna za izučavanje i razumijevanje porodice kao i njenog uzajamnog odnosa sa društvom. Jednako veliki značaj sve ove teorije imaju na ispitivanje odnosa koji kao takav postoji među članovima porodice, kao i u smislu utjecaja koji porodica kao važna instanca ima na svakog pojedinca.

⁴⁶ *Ibid.* str. 448.

⁴⁷ Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19, str. 448.

2. SAVREMENA PORODICA

Do sada je u radu bilo temeljito obrađeno pitanje porodice, njenog teorijskog poimanja i određivanja njenog pojma i definicija. U tom smislu, ono što je do sada sasvim jasno jeste to, da porodica, iako predstavlja veoma važnu stavku kod svakog pojedinca i u okviru svakog društva, ipak ne može da se jednostavno i prosto odredi.

Vidjeli smo do sada i kako se porodica sa vremenom razvijala paralelno sa samim društvom, te u skladu sa promjenama koje su ga obuhvatile, prilagođavala svoje funkcije novonastalim uslovima i prilikama.

U tom kontekstu može se jasno zaključiti prije svega, da je porodica fenomen koji je usko povezan sa društvom i da je kao takva uslovljena njegovim razvojem, a sa druge strane i kako savremena porodica ima određene karakteristike koje je razlikuju od porodice u tradicionalnom smislu. To je i logično ukoliko se u obzir uzme činjenica da se i sam način života u modernom dobu razlikuje značajno od onog koji je kao takav postojao prije nekoliko desetljeća ili stoljeća.

Savremeni način života, prije svega, zahtijeva tehničku spretnost i sposobnost bez obzira na spol, a sa druge strane svakom pojedincu omogućava profesionalno usavršavanje u smislu odabira, edukacije i kvalifikacija u određenoj vrsti zanimanja, koja će biti izvor njegove egzistencije. Sve to posljedično dovodi do osamostaljenja pojedinca prilikom sticanja finansijske neovisnosti. Nivo sveukupnog razvoja, prostorni kapacitet kao i objektivni socijalni uslovi kojima određena zajednica raspolaže, predstavljaju kriterije za eventualno raspoređivanje pojedinaca i grupa na željena odnosno ciljane mjesta u društvu.⁴⁸

Kada se govori o transformaciji koju je porodica doživjela u savremenom društvu, misli se prije svega na dubinsku i cjelovitu promjenu koja je iz korijena preoblikovala suštinske komponente koje su porodicu definirale od pojave modernog građanskog društva.

⁴⁸ Čamo, M. (2011). Tradicionalne maksime u habitusu savremene porodice. PREGLED – časopis za društvena pitanja, Vol. 52, No. 2, str. 151.

Pojam i praksa porodice jesu moderna dostignuća, koja se ogledaju kroz činjenicu da se porodica javlja kao proizvod modernog građanskog društva, odnosno kao simbol, realnost i temelj njegove postojanosti. U takvim okolnostima, obrazac porodičnog života prema kome je sastav porodice sveden na neophodni biološki minimum reprodukcije, značajno se izmijenio od onoga što je ranije predstavljao, kada se isključivo odnosio na roditelje i njihovu djecu.⁴⁹

2.1. Nuklearna porodica

Na osnovu svega do sada izloženog u radu, nemoguće je ne spomenuti pojam nuklearne ili konjugalne porodice, koji podrazumijeva u principu takav tip ili oblik porodice, koju čine par odraslih ljudi, muškarca i žene, koji zajedno žive u jednom domaćinstvu sa svojom biološkom ili usvojenom djecom.

Još je Emil Dirkem u svojim istraživanjima koristio naziv konjugalne ili bračne porodice, kojim je zapravo želio da ukaže na bračnu dijadu, kao oslonac moderne porodice koja predstavlja završetak srodničkog skupljanja ili sužavanja, odnosno razvoja porodičnih oblika. Prema Dirkemu, čvršće porodično zajedništvo, koje se ogleda kroz zajedničko prisvajanje, rad, potrošnju i nasljeđivanje, nastaje izlaskom širih i užih grupa srodnika iz okvira svoje porodične grupe. Pored drugih, mnogobrojnih teoretičara koji su se bavili istraživanjem pojma nuklearne porodice, bitno je na ovom mjestu naglasiti i kako je pod ovim pojmom Parsons također nastojao da istakne bitne osobine savremene američke porodice, kao samostalnog i izolovanog porodičnog atoma u odnosu na sve druge srodničke linije, kao i da naglasi njegovu izrazitu funkcionalnu efikasnost i značaj koji ona ima za društvo generalno.⁵⁰

Nuklearna porodica, sa svim svojim karakteristikama i odrednicama, veoma veliki značaj ima za cjelokupno društvo u modernom smislu, jer u veoma velikom broju slučajeva zapravo predstavlja uslov za ostvarivanje pokretljivosti i održanje cjelokupnog sistema. Unatoč velikom značaju koje ima za pojedince i društvo u globalu, nuklearna porodica posljednjih nekoliko desetljeća doživljava značajnu krizu, u okviru koje se preispituju njen identitet, struktura i funkcije.

Već je sama demokratizacija doprinijela nastanku krize nuklearne porodice, s obzirom na činjenicu da su pojedina društva iz korijena izmijenila svoja politička uvjerenja i odnos prema svojim građanima. U tom procesu došlo je po prvi put do preispitivanja tradicionalnih uvjerenja

⁴⁹ *Ibid.* str. 151.

⁵⁰ Mimica, A. i Bogdanović, M. (2007). Sociološki rečnik. Zavod za udžbenike, Beograd. Str. 417.

zasnovanih na patrijarhalnom obliku porodice, koju je u to vrijeme, kao i stotinama godina unazad karakteriziralo prije svega:⁵¹

- autoritet *pater familias*-a,
- moralno - običajni imperativ,
- nejednakost spolova,
- zajedničko održavanje i uvećavanje imovine,
- njegovanje tradicionalnih društvenih odnosa,
- očuvanje rodbinskih veza,
- kolektivitet i slično.

Na osnovu toga, može se zaključiti kako se prethodno navedene determinante javljaju kao osnovni elementi tradicionalne, odnosno nuklearne porodice.

Pravac djelovanja, opredijeljenost, stav i dobna posvećenost pojedinca, bili su kao takvi uslovljavani naslijeđenim odnosno prenesenim sistemom vrijednosti, kao i blizinom srodnika uz stalnu asistenciju prokreatora roditelja, oca. Samim tim, postavlja se pitanje da li se navedene konstituente, bar u određenim segmentima, mogu aplicirati na *habitus* savremene nuklearne porodice, ili su se one kao takve u potpunosti izmijenile i prilagodile uslovima savremenog života i modernog društva.⁵²

Dakle, globalna pojava koja je najvećim dijelom utjecala na promjenu oblika, položaja i uloge savremene porodice, jeste kriza patrijarhalnih društvenih odnosa i njima imanentnog sistema vrijednosti. Patrijarhalna društva i patrijarhalni sistem vrijednosti iznenadno su se i ubrzano počeli mijenjati u razvijenim zemljama i zemljama u tranziciji. U tom smislu i sam patrijarhalni stil i način života, danas se u pojedinim dijelovima nastoji prilagoditi savremenim trendovima, što je donekle vidljivo čak i u onim društvima i političko-teritorijalnim zajednicama koje su nastojale da ga kao takvog što duže zadrže i očuvaju, kao što su to na primjer arapske, azijske, afričke i latinoameričke zemlje.⁵³

Može se izvesti zaključak, kako su ove promjene manje ili više zahvatile sve države svijeta, iako su u najvećoj mjeri primjetne u državama u kojima su i začete, a to su zemlje Zapadne Evrope i Sjedinjene Američke Države.

⁵¹ *Ibid.* str. 417.

⁵² Čamo, M. (2011). Tradicionalne maksime u habitusu savremene porodice. PREGLED – časopis za društvena pitanja, Vol. 52, No. 2, str. 152.

⁵³ Vujović, T. (2018). Globalizacija i promjene u savremenoj porodici. Filozofski fakultet u Nikšiću, Odsjek za sociologiju. Str. 3.

Klasična porodica, tačnije njen tradicionalni tip ili oblik, pretrpio je mnoge promjene prilikom sloma patrijarhalnog sistema. Ovakav tradicionalni tip porodice je danas sve više ugrožen i ona se ubrzano transformiše pa čak i potiskuje, a na njeno mjesto dolaze novi, raznoliki i raznovrsni oblici savremene porodice.

Suprotno tradicionalnom, moderni tipovi i oblici porodice koji su kao takvi danas zastupljeni u velikom broju država svijeta, okarakterisani su kao nestabilne i kratkotrajne veze, kojima značajno nedostaje element bliskosti i povezanosti njenih članova, kao i emocionalna veza među njima.

U modernom dobu tako, postoje mnogobrojne alternative zajedničkog života, ali kojima u velikoj mjeri nedostaju neke od temeljnih elemenata kojima se dugi niz godina unazad karakterizira porodica kao institucija.

Također, danas se u savremenoj porodici težište i njena osnovna funkcija pomjera sa roditeljstva na partnerstvo odnosno partnerskim odnosima, koji su okvalificirani afektivnom povezanošću među partnerima, čime se značajno mijenja njen koncept ali i sadržaj. Već je o tome bilo riječi ranije, kada se u radu došlo do zaključka da je brak kroz historiju imao više reproduktivnu funkciju i značaj, dok se tek kasnije u modernom dobu pojavila ideja romantične ljubavi kao razloga za sklapanje braka i formiranje porodice. Time je brak oslobođen, instrumentalne reproduktivne seksualnosti, pa se slobodno može kazati kako su sve globalizacijske, društvene, demografske i ekonomske promjene dovele do deinstitucionalizacije braka. Sve to u konačnici doprinijelo je transformaciji nuklearne porodice i pojave novih porodičnih oblika i partnerskih veza.⁵⁴

Prema modernim teorijama, shvatanje porodice u kontekstu njenog tradicionalnog oblika, koji podrazumijeva da nju čine muž, žena i njihova djeca, danas više ne predstavlja njeno nužno obilježje, niti se ovakav tip porodice može smatrati najkvalitetnijim. U tom smislu, savremena porodica odlikovana je različitostima i mnogobrojnim individualnim oblicima, koji se po nekim svojim karakteristikama značajno razlikuju od porodice u tradicionalnom smislu. Empirijska istraživanja koja su u zemljama zapada provedena na temu porodice i njene strukture, ukazala su na postojanje velikog broja strukturalnih promjena, koje su zahvatile porodicu u savremenom

⁵⁴ Vujović, T. (2018). Globalizacija i promjene u savremenoj porodici. Filozofski fakultet u Nikšiću, Odsjek za sociologiju. Str. 3.

smislu, pa u tom smislu, ako se njima vodimo, kada govorimo o pluralitetu savremene porodice i njenih novih oblika, prije svega moramo spomenuti:⁵⁵

- brakove bez djece,
- kasnije rađanje prvog djeteta,
- manji broj sklopljenih brakova,
- manji broj članova domaćinstva,
- porast samačkih domaćinstava,
- usvojiteljske ili hraniteljske porodice i sl.

Bitno je naglasiti također i da savremena porodica nije jedina promjena koja je zahvatila ovu instituciju, kroz dugi niz godina u kojim se istražuje i o njoj raspravlja, već se porodica kroz svoj historijski razvoj susretala sa mnogobrojnim pojavama kao što su to prije svega poligamija, poliandrija, prostitucija, vanbračne veze i slično.

Ipak, bitno je naglasiti kako je u svim tim promjenama i borbama, porodica nekako uvijek uspijevala očuvati svoj integritet i zadržati barem neke od svojih izvornih elemenata. Samim time i danas, bez obzira na mnogobrojne promjene i raznolikosti u značenju porodice i njenim alternativnim oblicima, njen tradicionalni oblik i dalje postoji i održava se u svim državama svijeta, a upravo je on i danas najzastupljeniji oblik u odnosu na druge postojeće.

Razlog za prethodno navedeno, prije svega ogleda se kroz činjenicu da veliki broj ljudi instituciji porodice i braka i dalje pridaje veliki značaj, te romantizira ovu oblast svog života i posmatra je sa emocionalnog aspekta, kroz ljubav, povezanost i razumijevanje. U turbulentnom vremenu promjena, veliki broj pojedinaca smatra kako je upravo porodica pozvana da svojom ljubavlju pomogne modernom čovjeku da pronađe svoje mjesto u društvu.⁵⁶

2.2. Promjene u modernoj porodici

Prethodno u radu je na kratko bilo riječi o tome kako se promjene koje su porodicu kao instituciju zahvatile, pretežno odnose na promjenu u njenoj strukturi i odnosima među njenim

⁵⁵ *Ibid.* Str. 5.

⁵⁶ Dudić, A. (2020). Mladi u Bosni i Hercegovini o braku i alternativnim oblicima partnerstva. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka. Str. 191.

članovima, ali i na funkcijama koje porodica ima u kontekstu svojih članova i društva generalno.

Već je naglašeno kako se u odnosu na tradicionalne porodične forme, moderna porodica prije svega izražava kroz univerzalizaciju bračne institucije, koja s jedne strane intimno povezuje bračne partnere dok ih sa druge strane determinira kao individue koje su samostalne i slobodne, ali istovremeno i odgovorne nosioce porodične dobrobiti. Dakle, iako su bračni partneri u pravilu slobodni da prema svojim željama, ambicijama i ciljevima, upravljaju svojim životom van porodice, moraju uvijek voditi računa da njihov život van porodice ne ugrozi život u okviru nje.⁵⁷

Sa porodičnog stanovišta, supružnici se i u modernom smislu riječi prvenstveno potvrđuju kroz svoje roditeljske funkcije. Naravno, roditeljske funkcije bračnih partnera su i dalje u velikoj mjeri spolno ili rodno segregirane, a društveno se ogledaju kroz odgovornost za stabilnost porodične grupe, u čemu i dalje pretežno dominira autoritet muškog hranioca porodice. Ove bitne strukturalne odrednice utiču na definisanje, odnosno sužavanje, nekada brojnih funkcija tradicionalne porodice.⁵⁸

O funkcijama porodice te njihovoj transformaciji, bit će malo više riječi u nastavku rada.

Razdoblje od 16. do 18. stoljeća u smislu porodice i njenih društvenih funkcija, bilo je obilježeno konsolidacijom patrijarhalnog porodičnog obrasca, da bi krajem 19. stoljeća došlo do njegovog procvata, iako je u pravilu do njegove univerzalizacije i generalnog i sveobuhvatnog rasprostranjenja, došlo tek sredinom narednog stoljeća.

Porodična stvarnost danas, premrežena je promjenama koje tipičnu nuklearnu porodicu podređuju novim porodičnim oblicima, a procesi i stanja koji na njih direktno upućuju su opadanje broja djece u porodici, odlaganje ženidbe i udaje, ponajčešće radi neriješenih egzistencijalnih pitanja, porast jednoroditeljskih porodica, povećanje stope razvoda, učestalost stupanja u nove bračne zajednice, u kojim slučajevima dolazi do nastanka novog tipa porodice koji se naziva rekonstituirana ili binuklearna porodica, a koja podrazumijeva novog adoptivnog roditelja - očuha ili maćehu. Pored ovih promjena, u smislu porodice danas raste i broj samaca i staračkih porodica, u pojedinim dijelovima svijeta javljaju se i homoseksualni brakovi,

⁵⁷ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 33.

⁵⁸ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 33.

pojačava se utjecaj medija i infomacijsko-komunikacijske tehnologije na porodični život, konflikte koji nastaju unurat porodice sve više rješavaju socijalne ustanove i slično.⁵⁹

Promjena u odnosima u modernoj porodici može se sagledati, prije svega, kroz promjenu mjesta pojedinca u njoj. Pod uticajem društvenih, ekonomskih i kulturnih činioaca šezdesetih godina 20. vijeka započeo je revolucionarni tok porodične promjene, a koji je stavio u središte pojedinca čija glavna strategija postaje - kako da promjeni porodicu kako bi ona mogla da udovolji njegovim potrebama i alternativnim vrijednosnim izborima.⁶⁰

U savremenom društvu postoje tako nove vrijednosne orijentacije. Tako na primjer, pedesetih godina prošlog stoljeća, ciljevi kojima su ljudi težili bili su u vezi sa sretnim porodičnim životom, dok se danas ciljevi ljudi usmjeravaju više na samoostvarenje, razvoj ličnih osobina, potragu za vlastitim identitetom i slično.⁶¹

Može se dakle zaključiti, kako je također velikim dijelom na promjenu tipa i strukture porodice, kao i na njene funkcije, utjecao položaj pojedinca unutar porodice kao zajednice više osoba, jer se danas težište stavlja na pojedinačni, u odnosu na kolektivni ili zajednički razvoj. U tom smislu, može se reći da moderna porodica predstavlja nešto sasvim novo u odnosu na sve prethodne oblike zajedničkog života pojedinaca, koji su kao takvi međusobno srodnički ili krvno povezani, jer se u njoj interes pojedinca stavlja ispred interesa grupe, ova karakteristika obilježje je prije svega modernog tipa porodica u okviru evropskih država i njihovih društava. Nju kao takvu karakterizira također manji broja članova i društvenih funkcija, uz izmještanje proizvodne aktivnosti članova porodice izvan njenih granica.⁶²

Moderna porodica je primarna društvena grupa koja nastaje na osnovu priznate veze supružnika i njihove rođene ili usvojene djece, a koja je samostalna i odvojena od srodničkih grupa kojima pripadaju supružnici. Samostalna bračna dijada predstavlja osnov moderne porodice. Ovdje je izvršena fuzija porodice od krvno-srodničke grupe i domaćinstva kao stambene i potrošačke jedinice, a kao takva predstavlja rezultat postepene historijske redukcije i skupljanja srodničkih odnosa na *nukleus*, neophodan za biološku reprodukciju, karakterističnih za modernu industrijsku epohu i gradski način života. Socijalizacija djece i

⁵⁹ Čamo, M. (2011). Tradicionalne maksime u habitusu savremene porodice. PREGLED – časopis za društvena pitanja, Vol. 52, No. 2, str. 152.

⁶⁰ Milić, A. (2001). Sociologija porodice – Kritika i izazovi. Čigoja štampa, Beograd. Str. 316.

⁶¹ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 36.

⁶² Bobić, M. (2007). Demografija i sociologija – veza ili sinteza. Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd. Str. 215.

emotivno psihološka podrška i razmjena među supružnicima i njihovim potomstvom postaje osnovnom funkcijom ove porodice.⁶³

U modernoj porodici brak je rezultat ljubavi, a jednako tome, emotivni odnos koji se uspostavlja između roditelja i djece u porodici ima veliku važnost za pojedince. Odnos koji postoji između roditelja i djeteta je kompleksna bio-psihološka i socijalno-kulturna veza koja nastaje, koja se održava i koja prelazi u različite forme porodica i domaćinstava. Ovaj odnos, dakle, ne počiva nužno na biološkim osnovama - s transformacijom braka, s povećanjem razvoda, s pojavom različitih partnerskih i porodičnih aranžmana, s razvojem novih reproduktivnih tehnologija, s usvajanjem djece i sl. dolazi do pojave različitih oblika ispoljavanja odnosa između roditelja i djeteta, kao što su to prije svega:⁶⁴

- domaćinstva sa jednim roditeljem,
- binuklearne porodice (pomajke i poočimi),
- dijeljeno roditeljstvo,
- usvojenje,
- hraniteljstvo,
- surogat majke,
- domaćinstva homoseksualaca sa djecom i sl.

Nedavno razvijene reproduktivne tehnologije, svakodnevno se razvijaju i njihove mogućnosti prerastaju u nove dimenzije, koje porodičnim odnosima danas daju sasvim drugačija obilježja. Zbog toga se porodica više ne posmatra samo kroz prizmu njenog nuklearnog oblika, već danas njenu strukturu čine raznoliki novi oblici.

Može se dakle kazati kako se sa razvojem modernih reproduktivnih tehnologija 80-ih godina prošlog stoljeća, povećala nesigurnost u određivanju prirode veze po porijeklu, ali se jednako tome povećala mogućnost reprodukcije osobama koji su imali bioloških problema u pogledu dobijanja potomstva. U kontekstu prethodno navedenog, stvorili su se različiti skupovi rodbinskih odnosa s obzirom da nove reproduktivne tehnologije omogućuju da jedna žena rađa dijete od genetskog materijala druge žene, a to ne isključuje i bliske srodnike. Ove tehnologije otklanjaju biološka ograničenja formiranja i širenja porodice i stvaranja različitih porodičnih

⁶³ *Ibid.* str. 215-216

⁶⁴ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 27.

formi, jer su kao takve dostupne heteroseksualnim parovima, lezbejkama i ženama koje nisu udate.⁶⁵

Ipak, u vezi sa pretvaranjem funkcije rađanja u puku tehnologiju, u teoriji ali i svakodnevnom životu postoje i određene nesigurnosti i strahovi, koji se posebno odnose na odgajanje potomstva. Na drugoj strani, kvalitet roditeljstva se naglašava kao presudan za dobrobit djece i njihovu prilagođenost u kasnijoj životnoj dobi, a ne zasnivaju se na temelju biološke povezanosti koja tradicionalno postoji između roditelja i djeteta, kao ni seksualnoj orijentaciji roditelja.⁶⁶

Promjene u kontekstu porodice desile su se velikim dijelom i posredstvom globalizacije, koja je olakšanim kretanjem dovela do veoma velikog broja transnacionalnih porodica, koje imaju jednog ili više članova koji rade i/ili žive u drugim državama. Zbog globalizacije došlo je i do ekspanzije radnih tržišta i mogućnosti rada za inostrana tržišta, pa se ovo pitanje značajno povezuje i sa lancima plaćene brige, u kojima roditelji zbog nedostatka vremena, angažuju osobe da vode brigu o njihovoj djeci, za vrijeme dok se oni nalaze na poslu.

Žene iz zemalja Trećeg svijeta privremeno napuštaju svoje porodice i migriraju u razvijene zemlje, kako bi obavljale poslove dadilje, a zatim novac koji zarade brinući se za djecu iz porodica u razvijenom svijetu, šalju svojim porodicama. Sa druge strane, njihovu djecu čuvaju srodnici, ili su i same primorane da angažuju odnosno plaćaju dadilje da čuvaju njihovu djecu. Na ovaj način se razvijaju globalni lanci brige u kojima su obično spojena tri skupa osoba zaduženih za brigu:⁶⁷

- osoba koja brine o migrantkinjinoj djeci,
- druga koja brine o djeci žene koja brine o migrantkinjinoj djeci,
- dok treća, majka-migrantkinja, brine o djeci zaposlenih u razvijenim zemljama.

Danas je u modernom smislu porodica, dakle doživjela mnogobrojne promjene uslovljene razvojem i globalizacijom društva. Zbog svega ovoga, porodica danas ne predstavlja više ono što je predstavljala stotinama godina unazad, već izlazi izvan okvira koje su naši preci postavljali, pa je stoga dosta teže danas raspravljati o njoj, nego što je to bio slučaj ranije u historiji.

⁶⁵ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 27.

⁶⁶ *Ibid.* str. 27-28

⁶⁷ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 28.

2.3. Razvod braka

Već je naglašeno više puta kako se u savremenom odnosno modernom dobu, kao jedna od karakteristika porodice javlja i povećan broj razvoda, čime dolazi do stvaranja kompleksne mreže porodičnih odnosa.

U velikom broju slučajeva raspad braka istovremeno ne podrazumijeva i propadanje porodice, već drugačiji način realizacije roditeljstva, gdje veze sa djecom ne prestaju i gdje se između roditelja i djece stvara novi kvalitet odnosa. Razvodom braka djeca obično ostaju da žive sa jednim roditeljem, dok drugi roditelj živi odvojeno od njih, na osnovu čega djeca dobijaju dva referentna doma. Odnosi i emocionalne, psihološke, ekonomske, socijalne i srodničke veze koje postoje između roditelja i djece, ne prestaju razvodom braka partnera, niti obaveze roditelja prema djeci.⁶⁸

S obzirom na to čak i nakon razvoda braka roditelji i njihova djeca i dalje čine jedan porodični sistem izražen u dva odvojena domaćinstva. Dakle, u modernom dobu, u slučajevima u kojima razvedeni partneri imaju zajedničko potomstvo, sistem prethodno postojeće porodice ne nestaje u potpunosti, nego se zapravo dijeli na dva sistema, koja nalaze zajednički jezik u cilju ostvarivanja dobrobiti potomstva.

Situacija se dodatno komplicira onda kada jedan ili oba roditelja nakon razvoda ponovo stupe u brak ili u kohabitaciju, prilikom čega dolazi do umnožavanja broja roditelja i članova porodice. Ove ponovo uspostavljene porodice čine bračni par, od kojih je bar jedan već imao bračno ili vanbračno iskustvo, njihova djeca iz prethodnih brakova, kao i djeca rođena u novom braku. Ovo su i višeroditeljske porodice jer u novijim spojevima društvene uloge povezane sa roditeljskim položajem iznenada se dele na više osoba, zbog čega dijete više nema samo jednog već dva oca, biološkog i majčinog partnera, koji može biti i njegov društveni otac.⁶⁹

Teoretičari koji su se do sada bavili istraživanjem ovog i srodnih pitanja, došli su pretežno do zaključaka da, s obzirom na dinamične promjene u strukturi porodice, koje su kao takve zahvatile moderne države svijeta, sve veći broj djece odrasta u domaćinstvima u kojima nisu prisutna oba partnera, zahvaljujući sve većem broju razvoda ali i postojanju sve većeg broja netradicionalnih porodičnih oblika.

Naglašeno je već kako je primarni cilj roditeljstva danas više nije njegova reproduktivna funkcija, već se ono javlja kao rezultat ljubavi među dvoje ljudi, a biološka tehnologija i njen

⁶⁸ Seglan, M. (2009). Sociologija porodice. Clio, Beograd. Str. 201.

⁶⁹ Seglan, M. (2009). Sociologija porodice. Clio, Beograd. Str. 201.

razvoj omogućili su roditeljstvo čak i onim pojedincima za koje je prije bilo fizički nemoguće da imaju biološku djecu. Sve više, dakle do izražaja dolaze takozvani novi oblici porodice, u koje se ubrajaju porodice sa jednim roditeljem, istospolne porodice, slobodne veze i slično.

2.4. Homoseksualne veze

Kada je riječ o domaćinstvima homoseksualnih partnera, njihova djeca uglavnom su rođena iz prethodnih heteroseksualnih veza partnera, a u zemljama u kojima je to zakonski dozvoljeno, često su usvojena ili rođena uz pomoć savremenih reproduktivnih tehnologija, surogat majčinstva, donora biološkog materijala i slično. Ova domaćinstva prema svojim osnovnim karakteristikama slična su porodičnim domaćinstvima u kojima djeca žive sa jednim biološkim roditeljem i sa drugim koji nije biološki roditelj, ali preuzima ulogu roditelja djeteta, što konkretno mogu biti očuh ili maćeha.⁷⁰

Mnogobrojni teroetičari ali i društvo u globalu, postavilo je pitanje sposobnosti istospolnih partnera da pravilno i adekvatno odgaja svoju djecu. Naravno, u tom smislu primjetan je i značaj zaštite djeteta i njegovih osnovnih prava, jer se u modernom dobu veoma veliki akcenat u čitavom društvu stavlja na dobrobit djeteta u svim različitim porodičnim oblicima. S obzirom na činjenicu da je za dobrobit djeteta najznačajnija emocionalna poveznica sa njegovim roditeljima, kao i mogućnost roditelja da egzistencionalno obezbijede svoju djecu, većina se teoretičara složila sa time da seksualna orijentacija roditelja ne bi u mnogome trebala imati značaj na odgoj djece.

Mnogobrojna istraživanja koja su provedena na ovu temu, pokazala su kako je za dječiji razvitak osnovni preduslov postojanje bliske veze i emocionalne povezanosti djece sa njihovim roditeljima, adekvatna njega, kvalitetna i sveobuhvatna briga i podrška koju od njih dobijaju, i zdravi i kvalitetni uslovi života.⁷¹

Naravno, čak i u slučajevima kada su svi od prethodno navedenih uslova zadovoljeni, oni ne isključuju probleme sa kojima se djeca u homoseksualnim porodicama mogu suočavati izvan svoje porodice, odnosno u društvu. Prije svega, u određenim fazama svoga odrastanja nailaze na teškoću prihvatanja činjenice da njihov biološki roditelj ima partnera istog pola, a mogu se

⁷⁰ Mršević, Z. (2009). Istospolne zajednice i deca. Stanovništvo, No. 1, str. 33.

⁷¹ Mršević, Z. (2009). Istospolne zajednice i deca. Stanovništvo, No. 1, str. 33.

suočiti sa problemom previše velikog broja informacija o jednom polu, a nedostatka informacija o drugom.⁷²

Također, u društvima u kojima ovakvo partnerstvo nije u potpunosti prihvaćeno, djeca istospolnih partnera mogu doživljavati neugodne situacije, provociranje ili odbacivanje od strane svojih vršnjaka.

Rodna ideologija kojoj se danas posvećuje veliki značaj sa sociološkog i psihološkog aspekta, u veoma velikoj je mjeri utjecala na pojavu raznolikih i ne u svakom slučaju jasnih odrednica veza među ljudima, ali i pojedinačnih uvjerenja. Prema rodnoj ideologiji, pojedinci se više ne rađaju kao muškarci ili žene, već oni to postaju u odnosu na odgoj, odrastanje i mnogobrojne druge faktore koji na oblikovanje čovjekove ličnosti imaju utjecaj. Sve to naravno značajno utječe na porodični život, ali također može drastično utjecati na emocionalni, ali i psiho-fizički razvoj djece.

2.5. Vanbračne veze i samački život

Jedan od dosta zastupljenih, relativno novih oblika porodice, jesu i one koje se zasnivaju na vanbračnim ili izvanbračnim vezama, odnosno slobodnim vezama koje su okarakterisane slobodnim zajedničkim životom dvoje ljudi i eventualno njihovih potomaka. Ovakvi oblici zajedničkog života posebno su zaživjeli u zemljama Zapada u posljednjih nekoliko desetljeća.

Nevjenčana životna zajednica bi se mogla u tom kontekstu odrediti kao, na neko određeno vrijeme uspostavljena veza spolno različitih partnera, a koja se realizira u zajedništvu stanovanja i domaćinstva, te životnoj i seksualnoj zajednici, bez da se taj odnos potvrdi sklapanjem braka. Često su takve zajednice mjesto ispitivanja stabilnosti partnerske veze s ciljem da se uvidi jesu li partneri kompatibilni za ulazak u bračnu zajednicu.⁷³

Kohabitacija odnosno zajednički život partnera, sve više postaje pandan braku kao načinu života i jedna od dvije njegove najvažnije alternative, prilikom čega se kao druga javlja samački život. Već je prethodno izložena jedna od mnogobrojnih definicija slobodnih zajednica, odnosno kohabitacije, a u tom smislu može se zaključiti kako je osnovna karakteristika nje, koja se javlja u svim definicijama, postojanje zajedničkog intimnog života dvoje ljudi različitog spola, bez građanske registracije, odnosno sklapanja bračnog ugovora. Dakle, riječ je o

⁷² *Ibid.* str. 34.

⁷³ Koračević, K. (1999) Novije promjene u življenju i shvaćanju obitelji i braka. Bogoslovska smotra, Vol. 69, No. 2-3, str. 276.

nevjenčanim vezama u kojima partneri zajedno stanuju, imaju zajedničke finansije i dijele svakodnevne odgovornosti vezane za domaćinstvo i roditeljstvo.⁷⁴

Dok se u prošlosti, život van braka posmatrao kao život u grijehu, u savremenom društvu parovi koji žive u kohabitaciji više se ne posmatraju kao grešnici. Seltzer navodi da su na promjenu stavova o suživotu partnera bez formalnog odobrenja, utjecale široko rasprostranjenje kohabitacije, pa zbog toga pojedinci sve rjeđe razmišljaju o ovim pojavama kao o devijantnim ponašanjima. Društvo, dakle, s vremenom i razvojem postaje sve tolerantnije prema različitim izborima životnih stilova i ne vrši pritisak na pojedince da se po svaku cijenu moraju vjenčati ili dobiti dijete u braku. Tako popularnost kohabitacije prati i sve veća njena prihvaćenost u društvu, pa danas u mnogim pravnim sistemima, kohabitacija ima legalan status vanbračne zajednice ili se smatra zvanično priznatom vezom.⁷⁵

Takav slučaj je i u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine, pa su u skladu sa prethodno navedenim sva tri porodična zakona prepoznala vanbračnu zajednicu kao legitimnu, i dodijelili joj sva prava i obaveze koje ima bračna zajednica, pod uslovom da ona traje određeni vremenski period kontinuirano.

Kada se govori o elementima vanbračnih zajednica, nužno je naglasiti kako od tri bitna sastavna elementa tradicionalnog braka - prokreacije, kohabitacije i legitimacije, u partnerskoj uniji više nije nužno prisustvo i postojanje svih ovih elementa. Brak je oslobođen instrumentalne seksualnosti, jer se više ne sklapa isključivo radi djece, pa prokreacija nije prisutna u brakovima bez djece, u homoseksualnim partnerstvima, i mnogobrojnim drugim slučajevima. Sve više ljudi u razvijenijim zemljama opredjeljuju se za partnerski odnos bez formalno pravnog priznanja odnosno izvanbračno partnerstvo ili kohabitaciju, a što se tiče djece koja se rode iz ovakvog odnosa, u potpunosti su izjednačena u pogledu prava sa djecom koja su rođena u braku.⁷⁶

Pored kohabitacije, danas se sve više ljudi trajno odriče bilo kakvog oblika suživota i odlučuju se da život provedu sami. Iako se kroz historiju smatralo da su svi ljudi, a posebno žene, predodređeni za brak i bračni život, u modernom društvu pojedinci se sve češće odlučuju na samački život. Neki autori smatraju da samački život sve više prijeti urušavanju i nestanku braka, a da su njegovi rizici za ovo veći čak nego oni koje sa sobom nosi kohabitacija.

⁷⁴ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 31.

⁷⁵ Dudić, A. (2020). Mladi u Bosni i Hercegovini o braku i alternativnim oblicima partnerstva. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka. Str. 183.

⁷⁶ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 31.

Kohabitacije po svemu sudeći imaju mnogo sličnosti braku, a statistički podaci ukazuju na to da u suštini najveći broj vanbračnih zajednica završava brakom, posebno u onim slučajevima kada dođe do stvaranja potomstva. Sa druge strane samački život podrazumijeva privremeno ili trajno odustajanje od emocionalnog vezivanja i suživota s partnerom.⁷⁷

Promjene u strukturi moderne porodice ogledaju se u smanjenju broja njenih članova - ona je dvogeneracijska porodica koju čine roditelji i njihova djeca (nuklearna porodica) i u kojoj se rađa manje djece. Dugo vremena se smatralo da je jedini legitimni oblik porodice nuklearna porodica. Varijacije koje su postojale u porodičnim oblicima potpuno su zanemarivane. Brojni podaci ukazuju da takva slika porodice nije odražavala realnu stvarnost.⁷⁸

3. FUNKCIJA PORODICE

Kako je to nakratko već bilo prethodno u radu spomenuto, porodica ima određene funkcije koje, u različitim razdobljima i mjestima u kojima se posmatraju, imaju manji ili veći značaj. Kako su se sami koncepti porodice izmijenili i doživjeli transformacije, ovi procesi i promjene zahvatili su i same funkcije porodice. Na osnovu toga, kada govorimo o funkcijama porodice, najčešće mislimo na biološko-seksualnu i emocionalnu funkciju, ekonomsku funkciju, zaštitnu funkciju i funkciju socijalizacije.

Postavlja se međutim pitanje, koliki su utjecaj mnogobrojne promjene o kojima je prethodno u radu bilo riječi, imala na same funkcije koje porodica sa sobom nosi. Jasno je da one, kao i sam koncept porodice, ne mogu da se posmatraju kroz svoj historijski i tradicionalno prihvaćen mode. S tim u vezi, u nasatavku će više biti riječi o tome kako su se funkcije porodice vremenom izmijenile u odnosu na one tradicionalno prihvaćene, te će biti predstavljen komparacijski model ovih funkcija u odnosu na porodicu u Bosni i Hercegovini.

3.1 Biološko-seksualna (reproduktivna) i emocionalna funkciju

Prema biološko-seksualnoj ili reproduktivnoj funkciji, tradicionalna svrha braka i porodice bila je reprodukcija, odnosno rađanje djece i produženje porodične loze. Danas, kako smo to

⁷⁷ Dudić, A. (2020). Mladi u Bosni i Hercegovini o braku i alternativnim oblicima partnerstva. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka. Str. 185.

⁷⁸ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 35.

već prethodno u radu i vidjeli, osnovni cilj braka u velikom broju slučajeva nisu djeca, već zadovoljavanje intimnih i emocionalnih želja supružnika.

Kada govorimo o braku, mislimo zapravo na društveno legitimisan seksualni odnos partnera, čiji je osnovni cilj rađanje potomstva, a koji kao takav, već smo napomenuli, ima tri bitna sastavna elementa:

- kopulacija (prokreacija)
- kohabitacija (zajednički život) i
- legitimacija tj. društveno dopuštenje i kontrolu (seksualnih) odnosa supružnika i priznavanje dece koja se iz tog odnosa rađaju.

U savremenom društvu događa se proces tzv. seksualne i natalitetske dekompozicije braka, što je prouzrokovalo pluralitet bračnih formi i odnosa. Emotivni odnos koji se uspostavlja između roditelja i djece u porodici ima veliku važnost za pojedince. Ova funkcija u porodici se mijenjala, što se ogleda kroz promjenu odnosa koji roditelji imaju prema djeci. Tretman djeteta u porodici se promijenio, pa ono nije samo sredstvo za produženje vrste i očuvanje porodične imovine, već se u porodici velika pažnja usmjerava na dijete, njegov razvoj i njegovu dobrobit. U tom smislu, najveći broj sociologa koji se bavio istraživanjem ove teme, smatra da porodica ima značajnu ulogu za normalan razvitak ličnosti pojedinca - djeteta.⁷⁹

Vidjeli smo već kako je u savremenim razvijenijim društvima sve veći broj porodica sa manjim brojem djece, a nije rijedak slučaj da partneri ne žele da imaju djecu, što se označava sa terminom voljnog ili socijalnog steriliteta. U savremenom društvu dakle postoji još jedna, doduše znatno manja kategorija stanovništva, koja se kao takva trajno odriče roditeljstva, ali ne i života u paru. Na temelju iskustvene evidencije skiciran je tipičan bračni par bez dece, a oni se karakteriziraju kao mladi, zdravi, visokoobrazovani, koji veoma visoko vrednuju uzajamnu bliskost, ali ističu i ličnu autonomiju.⁸⁰

Također, danas u svijetu, 15% partnera suočava sa problemom biološke nemogućnosti imanja djece ili organskim sterilitetom, te ovo postaje sve ozbiljniji društveni problem. Međutim, zahvaljujući ostvarenom napretku u sferi medicine, razvitku sofisticovanih načina kontrole začeca i raznih tehnika medicinski potpomognute reprodukcije, ovim parovima je omogućeno da dobiju potomstvo, ali se u proces reprodukcije uvode i pojedinci izvan porodice

⁷⁹ Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. STANOVNIŠTVO ¼, str. 66.

⁸⁰ *Ibid.* str. 67.

čime se stvaraju novi sklopovi rodbinskih odnosa. Nagli pad nataliteta i snižavanje socijalnih normi o veličini porodice u odnosu na prethodne generacije, ukazuju i na raširenost primjene kontraceptivnih sredstava, odnosno sve veću prihvaćenost kontrole rađanja. U vezi sa ostvarenjem norme o veličini porodice, to jeste planiranja porodice značajnu ulogu je odigrala primjena kontraceptivnih sredstava.⁸¹

3.2 Ekonomska funkcija

Vidjeli smo do sada u radu kako je porodica u predmodernom dobu bila odlikovana određenim karakteristikama, koje su se kao takve značajno izmijenile u modernom dobu. Tako između ostalog, ona danas više ne predstavlja proizvodnu jedinicu koja u okviru sebe i za svoje potrebe proizvodi i troši dobra. U prošlosti su se zapravo u velikom dijelu svi unutarnji odnosi u okviru porodice, jednim dijelom zasnivali na njenoj ekonomskoj moći i sposobnosti, a to se pitanje u pogledu ekonomske funkcije porodice, i nije toliko izmijenilo ni u modernom društvu.

Od modernog doba kada dolazi do odvajanja mjesta rada i mjesta stanovanja, porodica postaje potrošačka jedinica. Ona ne posjeduje sredstva za proizvodnju, a egzistencija njenih članova zavisi od primanja koja supružnici (jedan ili oba) ostvare van porodice obavljajući dohodovni rad. U većini savremenih društava ekonomska funkcija ostaje i dalje veoma značajna za funkcionisanje i opstanak porodice. Tradicionalne klasifikacije klase prema muškarcu koji zarađuje i domaćinstva koje od njega zavisi, narušene su od strane sve većeg broja uspješnih, zaposlenih žena, s jedne strane, i muževa koji ostaju kod kuće.⁸²

Već je napomenuto kako su globalne promjene koje su svijet zahvatile u drugoj polovini 20. stoljeća, značajno izmijenile i odnose unutar porodica. U tom smislu, uloga hranioca se također značajno izmijenila, pa s toga nakon ovih promjena ne pripada samo muškarcu kao glavi porodice, već se sada i žene aktivno uključuju u proces egzistencijalnog obezbjeđivanja porodice i potreba svih njenih članova. Razlog za to naravno može se prije svega pripisati većim potrebama shodno većim mogućnostima, ali i generalnoj liberalizaciji i podizanju svijesti o radnoj sposobnosti žena.

Ovaj proces nije se naravno odvijao istim intenzitetom u svim zemljama svijeta, s obzirom na to da smo vidjeli da pojedina društva i sistemi nisu jednako spremni na preuzimanje ovako

⁸¹ Vilić, D. (2013). Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice. Sociološki diskurs, Vol. 3, No.6, str. 52.

⁸² Vilić, D. (2013). Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice. Sociološki diskurs, Vol. 3, No.6, str. 53.

drastičnih promjena, već se unatoč tome bore sa njima i trude zadržati tradicionalno postavljene i generalno prihvaćene maksime. S tim u vezi, najintenzivniji razvoj ovog modela i promjena koje ga prate, zabilježen je u skandinavskim zemljama, jer je u njima porodična politika usmjerena na pomoć zaposlenoj majci da uskladi radne i porodične obaveze. U modernom društvu profesija i karijera postaju legitimni lični ciljevi kako žena tako i muškaraca, jer zahvaljujući kontracepciji, začecje je moguće planirati, a sam brak se više ne povezuje sapočetakom reprodukcije, što posljedično utiče i na ukupan fertilitet.⁸³

Ekonomska sposobnost i snaga porodice, može se dakle zaključiti, ovisi o tome koliko prihoda ulazi u jedno domaćinstvo. Logičnim slijedom može se zaključiti kako veću ekonomsku snagu imaju porodice u kojima rade i privređuju oba bračna partnera, jer se samim time grupni prihod uvećava u odnosu na porodice koje ovisi o samo jednom hraniocu. Sa tim se često u teoriji sociolozi bave u kontekstu pitanja razvoda braka, prilikom čega se postavlja pitanje, šta onda kada hranioc prestane biti dijelom domaćinstva.

U smislu prethodnog, razvod osim prekida bračne veze odražava se na život pojedinaca i na ekonomskom planu. Jedan od partnera trpi negativne posljedice razvoda u slučajevima kada su njegova primanja niža od primanja bivšeg supružnika, a u skladu sa dosadašnjim istraživanjima, to je najčešće slučaj sa ženama. One uglavnom poslije razvoda žive sa svojom djecom, te moraju da preuzmu sav teret podizanja djece bez pomoći drugog roditelja (usljed čestog izostanka finansijske pomoći oca djeteta i njegove prisutnosti u životu djeteta) i sve svakodnevne porodične obaveze. Zbog toga, domaćinstva sa jednim roditeljem u prosjeku spadaju među najsiromašnije grupe u savremenom društvu, suočavaju se sa ekonomskom nesigurnošću, pa se pojava novog siromaštva često dovodi u vezu s njima. Porast nezaposlenosti, stagnacija u mehanizmima socijalne sigurnosti, niski prihodi, ekonomska kriza i drugi uslovi kojima se obezbjeđuje određeni kvalitet života, također utiču značajno na ekonomsku funkciju porodičnog domaćinstva.⁸⁴

3.3 Zaštitna funkcija

Zaštitna funkcija koju porodica svojim članovima pruža, teorijski i praktično mijenjala se više puta kroz svoj historijski razvoj, te je pratila dinamične promjene koje su zahvatale čitavo

⁸³ Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. STANOVNIŠTVO ¼, str. 72.

⁸⁴ Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. STANOVNIŠTVO ¼, str. 72.

društvo. Tako se naravno danas ona smatra nečim sasvim drugačijim nego što je to bila prije stotinu godina, s obzirom na to i da su se razlozi zbog kojih je zaštita porodice neophodna, mijenjala s obzirom na prioritete unutar same strukture porodice. Tako je u prošlosti zaštita unutar porodice obuhvatala mnogo veći broj pojedinaca, jer, kako je o tome već bilo i riječi, puno više pojedinaca se i smatralo porodicom.

Podizanje i njegovanje djece i ostalih članova porodice, staranje o njihovom zdravlju, moralna zaštita, imovinska zaštita i sl. jesu funkcije koje je oduvijek porodica pružala svojim članovima. U premodernom periodu, kada nisu bile razvijene društvene ustanove za pružanje zaštite pojedincima (ustanove za pružanje zdravstvene zaštite, ustanove za socijalno staranje, penzioni fondovi, domovi za djecu bez roditeljskog staranja, gerijatrijski centri, ustanove za lica ometena u razvoju i sl.), značaj porodice u ovome pogledu bio je veliki.⁸⁵

U skladu sa prethodno navedenim, kada se situacija upoređi sa modernim dobom, primjetno je prije svega kako se danas teret zaštitne funkcije porodice, sa njenih članova djelimično, manje ili više, pomjerio i na društvene institucije. S tim u vezi, danas najveći broj država pružaju svojim građanima određeni stepen zaštite, tako da se briga u pogledu zaštitne funkcije porodice ne odnosi samo na njene članove. Međutim, bez obzira na društvene institucije i "pomoć" države u pogledu ostvarivanja ove funkcije, pojedini oblici zaštite koji egzistiraju u pogledu porodice, i dalje su prepušteni na njene članove.

Prethodno navedeno prije svega odnosi se na angažman roditelja u vezi sa podizanjem, njegovanjem i čuvanjem djeteta, porodičnu solidarnost i podršku, pomaganje, ekonomsku zaštitu u pogledu egzistencijalnog obezbjeđenja djece, naslijeđivanje imovine i sl. "U globalnom društvu uspostavljaju se globalni "plaćeni" lanci brige. Porodice iz razvijenog dijela svijeta u brizi za djecu (i starije srodnike) sve manje se oslanjaju na rođake, a više na vanporodičnu brigu - angažuju dadilje koje, najčešće, dolaze iz nerazvijenih zemalja. Istovremeno, lanac brige o djeci (i starijim osobama), podrazumijeva da osobe iz nerazvijenog svijeta koje dolaze da pružaju uslugu "plaćene" brige za osobe u razvijenom svijetu, nisu u mogućnosti da brinu o svojoj djeci (i starim roditeljima), za njih brinu drugi srodnici ili osobe koje one plaćaju da brinu o njihovim roditeljima (djeci)."⁸⁶

⁸⁵ Vilić, D. (2013). Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice. Sociološki diskurs, Vol. 3, No.6, str. 53-54

⁸⁶ Bobić, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. STANOVNIŠTVO ¼, str. 72-73

3.4 Funkcija socijalizacije

Proces socijalizacije podrazumijeva proces kojim se dijete uvodi u društveni život zajednice (odgoj, vaspitanje, obrazovanje, norme, tradicionalna pravila, sistem vrijednosti, stil i način života). Primarna socijalizacija podrazumijeva socijalizaciju tokom ranog djetinjstva, onu koja se u najvećoj mjeri odvija u okviru porodice, dok se sekundarna socijalizacija odvija u kasnijoj životnoj dobi i na nju imaju uticaja agensi socijalizacije kao što su: grupa vršnjaka, škola, mediji i sl.⁸⁷

Kada konkretnije želimo ući u primarnu socijalizaciju, onda moramo naglasiti prije svega da ona u sebi objedinjuje dva važna procesa, koja se prije svega odnose na usvajanje kulture konkretnog društva i strukturisanje sopstvene ličnosti. Kada govorimo o formiranju ličnosti, kod djece se ovaj proces odvija kroz usvajanje različitih normi i kulturnih vrijednosti društva u kojem ono živi. U tom smislu još jednom se može potvrditi činjenica da društvena sredina značajno određuje porodicu i njeno djelovanje, što u konačnici potvrđuje i da ona određuje sam proces socijalizacije koji se u konkretnom društvu odvija.

Iako danas funkciju vaspitanja djece velikim dijelom na sebe preuzimaju pojedine institucije kao što su to vrtić, predškolske ustanove, škole, mediji i slično, bilo bi pogrešno reći i zaključiti kako je ta funkcija u potpunosti prenesena sa porodice na društvo.

Roditelji i dalje imaju ulogu da prenose djeci određeni način života, sistem vrijednosti, i upoznaju ih sa normama društva u kojem žive s ciljem da se kod njih razvije društveno poželjno ponašanje. Očekivanjima koje društvo ima od djeteta, odnosno šire shvaćene društvene funkcije djetinjstva oblikuje se društvena uloga roditelja.⁸⁸

Osnovnu vrijednost savremene porodice čini težnja za socijalno-emocionalnom i ekonomskom sigurnošću, jačanje emocionalne sigurnosti i obraćanje emocionalnih odnosa roditelja prema deci. U stručnoj literaturi ne postoji jedinstvo u pogledima na promjene u sistemu vrijednosti savremene porodice: ide se od ravnopravnosti u braku, ljubavi i poštovanja, do tvrdnje da je današnji brak na nižim moralnim osnovama od patrijarhalnog.

U kontekstu prethodno navedenog, u teorijskim raspravama posebno se ukazuje na nedostatak emocionalnog kontakta između roditelja i djece. Tako veliki broj autora u svojim radovima akcenat stavlja na stereotipno ponašanje roditelja u gradskim sredinama koje

⁸⁷ Šijaković, I. (2008). Sociologija – Uvod u razumevanje globalnog društva. Ekonomski fakultet u Banja Luci. Str. 96.

⁸⁸ Blagojević, M. (1997). Roditeljstvo i fertilitet – Srbija devedesetih. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd. Str. 66-67

karakterizira nastojanje materijalnog obezbjeđivanja djece i udovoljavanja svim njihovim zahtjevima, uz gubitak emocionalne povezanosti.

Kada se govori o budućnosti porodice, mora se imati u vidu odnos društva prema porodici u savremenim tokovima transformacije i društva i porodice. Porodica za pojedinca i sve njene članove, kao i društvenu zajednicu u cjelini ostaje i dalje prioritarna i značajna funkcija i zajednica, ali sve ove promjene zahtijevaju radikalnu transformaciju u odnosu države, društva prema porodici (sistematske, dugoročne i neposredno na porodicu orijentisane društvene politike – porodične politike) i drugačiju vrstu odnosa svih članova porodice prema održanju porodične grupe i njenom razvoju.⁸⁹

Činjenica da žene imaju sposobnost da rađaju, dovela je do povezivanja žena sa prirodom i prirodnim ciklusima. Ta fiziološka specifičnost žena korišćena je kroz celu istoriju čovečanstva da bi se objasnile i opravdale različite pozicije polova. Jedna od osnovnih pretpostavki patrijarhata bila je da muškarac raspolaže ženskim telom i svim njegovim proizvodima, dok je funkcija žene da sprovede ono za šta je biološki determinisana i da svoje proizvode svojevolumno podari muškarcu.⁹⁰

Pojedini autori smatraju kako kvalitet života u savremenom dobu više ne ovisi uveliko od same strukture porodice, već od mnogobrojnih i raznolikih faktora koji se kao takvi javljaju u modernom društvu, a koji su sada više nego ikada čovjeku na dohvat ruke. Problem u kontekstu prethodno rečenog, javlja se u smislu neuređenosti velikog broja društava koja su zahvaćena porodičnim promjenama, zbog čega dolazi do otežanog razvoja, ali i sukoba između dinamičnih promjena koje zahvataju porodicu sa jedne, a društvo sa druge strane. Zbog toga dolazi do jasnog disbalansa, koji za sobom povlači mnogobrojne druge probleme.

Generalno govoreći, razvijena društva su izložena starenju, opadanju stope prirasta, te porastu samačkih domaćinstava, dok nerazvijena karakteriziraju visoka stopa fertiliteta, ali i nezavidni egzistencijalni uvjeti za život.⁹¹

⁸⁹ Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2, str. 39.

⁹⁰ Vasiljević, L. (2008). Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva. "Neko je rekao feminizam?", Sarajevo Open Centre. Str. 100-101

⁹¹ Žiga, J. Porodica u bosanskohercegovačkom društvu s posebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo. Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište" Sarajevo, dostupno na: [STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište \(porodicno.ba\)](http://STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište (porodicno.ba))

4 FUNKCIJE I IZAZOVI SAVREMENE PORODICE U KONTEKSTU BIH

Do sada je na osnovu svega rečenog u radu sasvim jasno kako je porodica u posljednjih nekoliko desetljeća značajno izmijenila svoj koncept i temeljne postavke na kojima se zasnivala. U tom smislu lako se može zaključiti kako je ova promjena iz njenog tradicionalnog u savremeni oblik, uzela maha u svim dijelovima svijeta, u nekima manje, a u nekima u potpunosti, a to je konkretno u svakom slučaju ovisilo o društvu u kojem se ona posmatrala.

Neki od sistema i društava bili su spremniji da prihvate promjene u okviru porodice i onoga na šta se ona odnosi, dok su neki drugi ostajali pri svojim prvobitnim uvjerenjima i teško mijenjali tradicionalne postavke. Tako su na primjer države zapada puno ranije prihvatile novonastale uslove i prilagodili njima porodicu i ono na šta se ona odnosi, dok su sa druge strane zemlje istoka, poznate po svojoj tradicionalnosti, uglavnom zadržale i do današnjeg dana tradicionalne oblike porodice.

Zbog toga je izuzetno važno predstaviti i analizirati načine na koje se porodica izmijenila u Bosni i Hercegovini, kao teritorijalno-političkoj zajednici, kako bi se postavljena tema ovog završnog rada mogla obraditi i sagledati u cjelosti.

Bosna i Hercegovina, u svojem današnjem državno-pravnom poretku i uređenju, relativno je mlada država, koja je kao takva nastala kao rezultat Dejtonskog mirovnog sporazuma, kojim se formalno okončala agresija na BiH, koja je trajala od 1992. do 1995. godine.

Prije nego se krene izučavati pitanje koje se javlja kao predmet ovog istraživanja, nemoguće je ne spomenuti barem na kratko porodični život koji je egzistirao na teritoriju BiH, a na koji su utjecaj imali brojni faktori i historijski događaji koji su se na njenom prostoru odigrali.

Nije nepoznato kako je prostor na kojem danas egzistira BiH bio mjesto na kojem su se odigrali brojni dramatični događaji, promjene vlasti i mnogobrojni sukobi. U tom smislu, svaki od ovih događaja i značajnih promjena u strukturi, politici i državnoj vlasti, utjecao je i na sam stil života, navike stanovništva, ali i sam porodični život.

Vidjeli smo već u radu kako samo društvo i njegov stepen razvoja ima veoma veliki značaj za porodicu, s obzirom na to da društvo direktno svojim stavovima utječe na porodični život, vrijednosti koje u okviru porodice postoje, ali i njihove navike, odnose unutar porodice, ali i sam odnos porodice prema društvu i obratno.

Bosna i Hercegovina poznata je širom svijeta po svojoj kompleksnoj strukturi stanovništva, njihovoj multikulturalnosti, raznolikim tradicijama i religijama. Svi ti elementi naravno imali su barem djelimični uticaj na porodični život u BiH, koji se svakako može i valja analizirati u odnosu na periode u kojima se posmatra.

Tako veoma lako možemo primjetiti utjecaj orijenta i istočnjačke kulture i tradicije, koje je na ove prostore donijelo, i u bosansko stanovništvo ugradilo Osmansko carstvo. Ipak, ne možemo reći kako je na porodični život u tom smislu utjecala religija koju su Osmanlije donijele u Bosnu – Islam, ali može se zaključiti da je velikim dijelom ona doprinijela stvaranju temelja tradicionalne porodice, odnosno patrijarhalne bosanskohercegovačke porodice.

Jednako je na ovo pitanje utjecala i svaka druga vlast koja se u Bosni našla, zbog čega se može relativno lako zaključiti kako je to prva i temeljna odrednica tradicionalne bosanskohercegovačke porodice.

U suštini, tradicionalna bosanskohercegovačka porodica nije se ni po čemu posebno razlikovala od tradicionalne porodice sa bilo kojeg drugog mjesta na svijetu. Nju je dakle temeljno određivao patrijarhat uz sve svoje klasične elemente. Takav tip porodice zadržao se u Bosni uz manje promjene i prilagodbe gotovo sve do 1992. godine.

U svim društvima, a posebno patrijarhalnim, u koja spada i bosanskohercegovačko, uloga porodice je od izuzetnog značaja. Bilo bi krajnje pogrešno umisliti da su patrijarhalne zajednice po sebi anahrone i u socijalizirajućem smislu inferiorne, pogotovo u kompariranju sa tzv. modernim društvima gdje djeca, kao što je općepoznato, najčešće odrastaju mimo majčinske brižnosti i obiteljske topline, u osami ili u namjenski osmišljenim ustanovama koje su nedostatne u pružanju svega onog što djetetu doista treba dok prolazi kroz najosjetljiviju fazu svoga razvoja.⁹²

Obzirom na ove činjenice prethodno navedenog, na ovom mjestu neophodno je napomenuti i kako se tip porodice razlikovao u Bosni i Hercegovini, a i dalje se velikim dijelom razlikuje,

⁹² Žiga, J. Porodica u bosanskohercegovačkom društvu saposebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo. Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište" Sarajevo, dostupno na: [STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište \(porodicno.ba\)](http://STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište (porodicno.ba))

u urbanim i ruralnim područjima, jer su moderniji i više razvijeni gradovi lakše prihvatili nadolazeće promjene, zapošljavanje žena, udavanje u kasnijem dobu, razvode brakova i slično. Naravno, kako je došlo do drastičnih i tragičnih događaja uzrokovanih agresijom na BiH, situacija na ovom polju značajno se izmijenila.

Kako su porodica i društvo usko vezani pojmovi, a vidjeli smo i da imaju značajan utjecaj jedno na drugo, ogledalo današnje bosansko-hercegovačke porodice zapravo je društvo u BiH. Na samu porodicu kao i na društvo značajno su utjecala konfliktna dešavanja na njenoj teritoriji, koja su diktirala brze i neplanirane promjene kojima su se svi morali prilagoditi.

„Najveća migracijska kretanja na prostoru BiH u novijoj historiji zabilježena su 1990-ih godina. Uglavnom su to bile prisilne migracije izazvane ratnim dešavanjima kada je samo u periodu 1991-1995. godine zemlju napustilo više od milion stanovnika, koji su u velikom broju nastavili da žive u zemljama prijema, ali se značajan broj iseljenika nakon rata i vratio u BiH. Druga polovina 1990-ih obilježena je nastavkom emigracija, bilo zbog spajanja porodica, bilo zbog loše ekonomske situacije i političke nestabilnosti, što je trend koji je nastavljen i u prve dvije decenije XXI stoljeća“.⁹³

Kada govorimo o konceptu funkcija porodice u odnosu na bosansko-hercegovačko društvo, prije svega možemo primjeniti činjenice koje su navedene, a koje se kao takve javljaju kao značajne odrednice ove teme.

Vidjeli smo kako se funkcije porodice u literaturi najčešće priznaju i kao takve prepoznaju reproduktivna i emocionalna, ekonomska, zaštitna i socijalna funkcija.

Već smo naglasili i to kako se biološko –seksualna, odnosno reproduktivna funkcija značajno izmijenila na globalnom nivou. Jednako tomu, može se zaključiti i kako je ona izmijenila svoj oblik i pojavu i u našem bosansko-hercegovačkom društvu, što se prije svega ogleda u činjenici da svrha porodice već godinama unazad nije samo reprodukcija, odnosno produženje „loze“, već se veći naglasak stavlja na odnos koji postoji među roditeljima i njihovom djecom.

Danas je također broj djece unutar jedne prosječne porodice smanjen, pa se može zaključiti i da je to također jedna od značajnijih promjena. Veliki broj partnera ne želi, ili iz biološko-reproduktivnih razloga, ne može imati djecu, a u velikom broju slučajeva kasno stupa u bračne odnose, zbog čega nije u mogućnosti imati veći broj potomaka. Razlog za manjim brojem

⁹³ Fočo, A. Tranzicija i porodična transformacija, dostupno na: <http://www.adnanfoco.ba/>

potomaka može se pronaći i u činjenici da je ekonomski izdržljivije imati samo jedno ili dvoje djece, kojima se onda može i posvetiti veća pozornost u njihovom odgoju.

Najveći značaj danas ova funkcija pridaje emocionalnom odnosu koji roditelji imaju prema svojoj djeci, s obzirom na činjenicu da je proteklih decenija, teorijski ali i zakonodavno, veliki značaj davan samom odgoju, pravima i zaštiti djece.

U kontekstu ekonomske funkcije, porodica se u Bosni i Hercegovini također izmijenila u značajnom smislu. Kao što je u više navrata napomenuto, u prošlosti su muškarci smatarni hraniteljima i „nositeljima“ ekonomske funkcije porodice. Muškarci su dakle, stoljećima smatrani onima koji svoju porodicu finansijski održavaju. Tek nakon feminističkih pokreta i revolucije na ovom polju, žene su dobile mogućnost rada, te se sa tim momentom počinje razijati koncept dva hranitelja.

Uslovi života i samih životnih potreba značajno su se izmijenili na one koi su kao takvi postojali u prošlosti. U Bosni i Hercegovini i dalje u njenim ruralnim područjima postoje slučajevi jednohraniteljskih porodica, u kojima muškarac pribređuje i zarađuje za život unutar svog domaćinstva, dok se majka pretežno i dalje bavi odgojem djece i kućanskim poslovima.

Međutim, jasno je kako se ova praksa u posljednjih dvadeset godina svela na minimum, pretežno zahvaljujući migracijama iz ruralnih u urbana područja. Ipak, relativno veliki broj porodica u BiH i dalje funkcionira na principu jednog hranitelja, zbog čega se veliki broj njih nalazi na rubu egzistencije, odnosno siromaštva.

Moderno doba za čovjeka je donijelo mnogobrojne promjene, pa danas svaki pojedinac, u skladu sa svojom tehničkom spretnosti i spretnosti, bez obzira na spol ima mogućnost da se opredijeli za profesionalno usavršavanje po ličnim preferencijama, odnosno da izabere edukaciju i kvalifikacije, kao i zanimanje kojim će se baviti, a koje će u konačnici biti izvor njegove egzistencije. To za posljedicu ima postizanje samostalnosti usljed sticanja finansijske neovisnosti.

Nivo sveukupnog razvoja, prostorni kapacitet, kao i objektivni socijalni uvjeti kojima određena zajednica raspolaže predstavljaju kriterij za raspoređivanje pojedinaca i grupa na željena mjesta u društvu, što navodi na zaključak da sredina u kojoj moderni čovjek egzistira posjeduje čitavau lepezu izbora kako u javnom tako i u privatnom životu, što predisponira

otcjepljenje/ odmak od porodične matice, kreiranje vlastitih ciljeva, odstupanje od naučenih obrazaca ponašanja, prihvatanje i stvaranje novih kulturnih elemenata itd ⁹⁴

Ekonomska funkcija porodice značajno se izmijenila i u smislu mjesta rada. Iako smo već naglasili da se mjesto rada i stanovanja odvojilo kao takvo još prije nekoliko decenija, u modernom dobu, društvo zahvaćeno krizom koju je donijela pandemija zarazne bolesti SARS-COV-19, primorala je veliki broj pojedinaca da svoje poslove obavljaju od kuće. Globalna pandemija navela je veoma veliki broj ljudi da najveći dio dana boravi u okviru svoga doma zajedno sa porodicom uključujući i samo radno vrijeme. Zbog toga je privremeno izbrisana granica koja je kao takva postojala između privatnog i porodičnog života. U tom smislu porodični i poslovni život opet su došli do dodirne točke, koja je kao takva probudila mnogobrojna pitanja u vezi sa zaštitom osnovnih ljudskih prava, posebno u kontekstu zaštite žena i djece.

Iako je modernizacija dovela do mogućnosti zapošljavanja i karijernog građenja žena, postavlja se pitanje, da li je postojanje dva hranitelja olakšalo ulogu žene koju one imaju u svom porodičnom životu. U Zapadnim zemljama, postoji veoma veliki broj domaćinstava u kojima žene rade i privređuju, dok muškarci ostaju kući i vode računa o djeci i kućanskim poslovima, međutim takvi primjeri su rijetkost u našem bhs društvu. Naime, naše bosanskohercegovačko društvo i dalje ima snažne obrise patrijarhata, zbog čega je najvećem broju muškaraca i dalje ispod časti da njihove žene rade, dok oni sjede kući i vode brigu o domaćinstvu i odgoju djece. Razlog za to je sasvim jasan, a ogleda se kroz dugu i čvrsto postavljenu tradicijsku osnovu prema kojoj je muškarčeva uloga privređivanje, a ženina odgoj.

Pitanje koje se nameće a koje se može postaviti u vezi sa ekonomskom funkcijom porodice u BiH, ogleda se kroz razvod braka, a odnosi se konkretno na situacije u kojima su žene slobodnije napustiti svoje partnere ukoliko se finansijski neovisne o njima i u koliko i same imaju izvore prihoda. Iako je zapošljavanje žena sve češći slučaj u BiH, kao što je to već i napomenuto, iznimno je teško finansijski izdržati odgoj djece samostalno, kao jedan hranitelj.

I do današnjeg dana, zahvaljujući promjeni standarda i realnih potreba života ali i ekonomskoj snazi države, porodice koje ovise o jednom izvoru prihoda, u najvećem broju slučajeva nalaze na samom rubu siromaštva.

⁹⁴ Čamo, M. (2021). Savremena porodica i tradicija. Zbornik radova „Razumijevanje društva“. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Str. 191

U pogledu zaštitne funkcije porodice, također su vidljive značajne promjene i u bosanskohercegovačkom društvu. Prije svega te se promjene odražavaju kroz umanjenu ovisnost brige o pojedinim članovima porodice od strane njihovih srodnika i najbližih. Iako je prije samo nekoliko decenija u BiH bilo nezamislivo da brigu o djeci ili o starijim vodi neki stranac ili institucija, danas je ovaj trend itekako zastupljen i prihvaćen u našoj zemlji. Kada to govorimo mislimo o brizi za naše najmilije koja je plaćena javnim ili privatnim institucijama koje vode računa o našoj djeci ili o starim i nemoćnim osobama za vrijeme dok su njihovi članovi porodice na poslu.

Što se tiče zaštitne funkcije, spomenuto je kako je ova funkcija u modernom dobu dijelom podijeljena između pojedinca i države, koja svojim zdravstvenim, socijalnim, odgojnim i drugim institucijama olakšava pojedincima da iznesu ovu, veoma važnu funkciju porodice. Ipak, zbog kompleksnosti državno-pravnog sistema Bosne i Hercegovine, korumpiranosti njenih tijela koja su se dužna baviti ovim i sličnim pitanjima, u najvećem broju slučajeva stanovništvo se nažalost ne može osloniti na dijeljenje ove funkcije sa državom. Nekompetentnost ovih državnih institucija najvećim dijelom se pokazala upravo u prethodne dvije godine, kada je BiH bila zahvaćena globalnom pandemijom, prilikom čega su mnoge državne institucije podbacile u nemogućnosti da pomognu građanima u preovladavanju krize koju je ovaj period sa sobom donio.

Pandemija zarazne bolesti SARS-COV-19 usporila je aritmiju čitave planete i postavila globalno društvo u stanje trajne neizvjesnosti. U to vrijeme porodica se našla u jednom neuslišenom, teškom i bespoštednom razdoblju kroz dualne faze rekonvalescencije/ oporavka (prelaz iz otuđenosti unutar porodice u zajedništvo i prihvataje novih pravila u svakodnevnom životu) vratila pod okrilje habitusa (način djelovanja i ponašanja, stanje ili držanje tijela ili duše, kakvoća) tradicionalne porodice, čak i u momentima neophodnosti – sveprisutnog virtualnog kohabitusa.⁹⁵

I funkcija socijalizacije koju porodica sa sobom nosi također se značajno izmijenila, a o tome je već bilo riječi i u dijelu koji se odnosi na emocionalnu funkciju porodice. Najveću promjenu ova funkcija u BiH je doživjela u odnosu prema odgoju djece i stvaranju i održavanju kvalitetnih emocionalnih veza između roditelja i njihovih potomaka. U tom smislu do problema dolazi u onoj mjeri u kojoj su roditelji previše zaposleni pokušavajući svojoj djeci priskrbiti ekonomsku odnosno finansijsku stabilnost. Zbog toga u velikom broju dolazi do nenamjernog

⁹⁵ Čamo, M. (2021). Savremena porodica i tradicija. Zbornik radova „Razumijevanje društva“. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Str. 195

zanemarivanja emocionalnih potreba djece, nerazumijevanja i nedostatka komunikacije među članovima porodice, što svakako može dovesti do velikih problema u smislu dječijeg emocionalnog ali i socijalnog odgoja.

Ono što možemo zaključiti jeste to svakako da je bosansko-hercegovačko društvo u velikom obimu zahvatila tranzicija svih postojećih funkcija koje porodica nosi sa sobom, ali je isto tako jasno kako ovaj proces nije ni u jednom od ovih navedenih slučajeva okončan. Čak šta više, može se sa sigurnošću reći kako bosanskohercegovačko društvo u velikoj mjeri kasni za ovim promjenama za državama Zapada.

Ipak, promjene su jasne i vidljive, zbog čega se može reći kako se BiH nalazi u samom procesu tranzicije što se tiče same porodice ali i njenih osnovnih funkcija.

Činjenica je da se unatrag nekoliko decenija u instituciji porodice mogla uočiti spona između patrijarhalne i moderne vrijednosne orijentacije, ali aberacijski socijalibiteti porodičnih aktera podstaknuti modernim načinom života zanemarivali su i na koncu potisnuli elemente tradicionalnog u gotovo svim aspektima njihovog ponašanja (verbalnog, neverbalnog, vrednovanja mišljenja, procjena situacija, odnosno prema sebi i okolini itd.)⁹⁶

Na osnovu svega prethodno napisanog u samom nastavku rada će biti predstavljeni temeljni izazovi sa kojima se bosanskohercegovačka porodica nosi u modernom dobu.

Nakon agresije koju je BiH doživjela u periodu od 1992. do 1995. godine, koncept porodice u BiH dosta se izmijenio, prvobitno u kontekstu naglog i primoranog nastanka velikog broja samohranih ili jednoroditeljskih porodica, koje su nastale kao rezultat pogibije jednog roditelja u ratu. Kako je vrijeme odmicalo, a veliki broj preživjelih roditelja i dalje je bio relativno mlad, došlo je do fuzije porodica, odnosno sklapanja brakova sa drugim ljudima, koji su imali u velikom broju slučajeva potomstvo iz prethodnih brakova.

Jednako tomu, modernizacija, pojava novih tehnologija, globalizacija i utjecaj zapadnjačke kulture, doprinijeli su tome da pojedine stvari koje su do prije nekoliko godina bile tabu, stanovništvu u tranziciji preko noći postanu prihvatljive i "normalne".

Istraživanja su pokazala da je u prosjeku svaka druga osoba u Bosni i Hercegovini pomjerena iz svog predratnog doma, jedni unutar zemlje, a drugi protjerivanjem u inozemstvo. Mnoga domaćinstva su naprosto desetkovana, ili čak upotpunosti uništena. Dijelovi porodica

⁹⁶ Čamo, M. (2021). Savremena porodica i tradicija. Zbornik radova „Razumijevanje društva“. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Str. 194.

su invalidizirani, mnoga domaćinstva razdvojena iseljavanjem njihovih članova u treće zemlje, prisutna je destimulacija u zasnivanju bračnih zajednica i naročito rađanja djece itd.⁹⁷

Osim toga, istraživanja provedena na temu porodice i njene tranzicije, koja su na teritoriji BiH provedena u periodu nakon okončanja ratnih sukoba, pokazala su kako je na cjelokupnoj bosanskohercegovačkoj teritoriji došlo do pojave i/ili porasta negativnih trendova, u gotovo svim bitnim segmentima društvene dinamike, što se prije svega ogledalo kroz:⁹⁸

- porast starosne strukture stanovništva i mortaliteta,
- pad nataliteta i fertiliteta,
- negativnu dobnu i prostornu distribuciju stanovništva,
- odlazak mladih iz zemlje ili veliki priliv stanovništva u urbane centre države i sl.

U skladu sa dostupnom literaturom i podacima dobijenim na ovu temu, u pogledu bosansko-hercegovačke porodice i trendova u njenom razvoju, pretežno se izražava zabrinutost. Ova zabrinutost primjetna je prije svega u smislu smanjenja broja djece u porodicama, teške ekonomske situacije sa kojom se veliki broj porodica suočava i povećanja broja zabilježenih slučajeva nasilja u porodicama. Sve ove zabrinutosti opravdane su i u velikom su dijelu povezane sa negativnim fenomenima koji zahvaćaju bosansko-hercegovačko društvo, a koji se prije svega odnose na porast maloljetničke delikvencije, narkomanije, alkoholizma, koruptivnog ponašanja i brojnih drugih negativnih socioloških fenomena koji se javljaju kao odraz narušenih društvenih i moralnih vrijednosti u okviru jednog društva.

Iako se može reći da se danas tradicionalna porodica u BiH nalazi u konstantnoj borbi sa velikim preprekama, te da je njen integritet djelimično već narušen utjecajem nekih modernih oblika porodice, ona i dalje opstaje unatoč velikom broju negativnih pojava kao što su to povećanje broja razvoda brakova, sve veći broj napuštene djece i neadekvatna i nedovoljna socijalna zaštita porodice od strane državnog aparata.

Posebno veliki problem u vezi sa prethodno navedenim javlja se u slučajevima kada se radi o siromašnim društvima, koja nemaju realistične šanse za oporavak ili poboljšanje situacije na ovom polju, barem u nekim kraćim vremenskim razdobljima. U takvim slučajevima, običan čovjek i njegova porodica prepušteni su parcijalnim socijalnim politikama i mjerama koje ne

⁹⁷ *Ibid.* str. 194

⁹⁸ Žiga, J. Porodica u bosanskohercegovačkom društvu sa posebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo. Kantonalna javna ustanova „Porodično savjetovalište“ Sarajevo, dostupno na : [STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište \(porodicno.ba\)](#)

moгу bitnije promjeniti odnos ili stanje u toj oblasti. Ako znamo da je socijalna politika uslovljena ekonomskom moći jednog društva onda slika porodice i njene transformacije na prostorima BiH postaje jasnija.⁹⁹

U radu je prethodno bilo riječi o funkcijama koje je tradicionalna porodica imala, a danas se sa pojavom moderne porodice između ostalog postavlja pitanje i da li se te funkcije, kao i one koje porodica trenutno ima, trebaju prepustiti državnim institucijama. Sociolozi koji su se bavili ovim pitanjem i istraživali ga, nisu optimistični u vezi sa ovim, s obzirom na činjenicu da je nemoguće i nerealistično prepustiti najveći broj funkcija koje porodica ima samom društvu i institucijama koje su se u okviru njega razvile. Na ovo pitanje izuzetno je teško dati odgovor, ali može se reći da su najpozitivnije one situacije u kojima nadležne socijalne i društvene institucije svojim radom pomažu efikasnom ostvarivanju porodičnih funkcija, bez da njihovo ostvarivanje u praksi ovisi o institucionalnom djelovanju.

Pored naznačenog, kad govorimo o porodici u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, bitno je na ovom mjestu naglasiti i kako su se neke njene ključne uloge evidentno deformisale, a u tom smislu najznačajnije promjene odigrale su se na polju socijalno-odgojne, ekonomsko-zaštitne i emocionalno-identifikacijske funkcije.

Sa druge strane, može se zaključiti i kako bosanskohercegovačko društvo, konkretnije njegove institucije, još uvijek nisu u potpunosti spremne da preuzmu na sebe obavljanje značajnih porodičnih funkcija, bez obzira da li je riječ o socijalizaciji ličnosti, postavljanju sistema vrijednosti i moralnih normi, ili socijalnoj ili ekonomskoj brizi porodice i djece.

S obzirom na nemogućnost bosanskohercegovačkih institucija da preuzmu dio funkcija koje porodica ima, trenutno na teritoriju BiH u okviru porodice i njenih funkcija postoji vakuum područje, koje kod djece u okviru njihovog odrastanja, u velikoj mjeri upopunjava ulica, vršnjaci, mediji i Internet, koji u veoma velikom broju slučajeva ima negativne posljedice na razvoj djece i mladih osoba.

U tom smislu, može se reći kako se u smislu porodice i tranzicije koja je zahvata danas u bosanskohercegovačkom društvu nailazimo na brojne poteškoće koje se prije svega ogledaju kroz:¹⁰⁰

⁹⁹ Fočo, A. Tranzicija i porodična transformacija, dostupno na: <http://www.adnanfoco.ba/>

¹⁰⁰ Žiga, J. Porodica u bosanskohercegovačkom društvu s posebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo. Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište" Sarajevo, dostupno na: [STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište \(porodicno.ba\)](http://www.porodicno.ba/)

- napuštanje patrijarhalnih manira u porodici,
- neelementarne preduvjete za zaživljavanje nuklearne porodice kakvu imaju skandinavske i neke druge razvijene zemlje, što se veoma loše odražava na socijalizaciju djece,
- popunjavanje propusta u porodičnom odgoju djece (ulica, vršnjaci, mediji, internet i sl.),
- umišljanje da je djetetu dovoljan računar, pristojan džeparac i vlastita soba sa internet konekcijom, vraća se kao bumerang i roditeljima i društvu kada se takvo dijete sunovrati u kriminal, nasilje, drogu i sl.,
- budući da je škola veoma važan faktor u ukupnom socijaliziranju mladih osoba, u njenom radu se nikako ne bi smjelo desiti zapuštanje odgojne u korist obrazovne komponente. Imperativno je da u tom smislu budu prilagođeni odgojno-edukacijski sadržaji,
- posebno je važno da u multilateralnim društvima, kakvo je i bosanskohercegovačko, odgojno-edukacijski sadržaji budu otvoreni i tolerantni spram kulturno-tradicijskih, religijskih i drugih različitosti,
- za budućnost bosanskohercegovačkog društva nema razornije bombe od segregacijskih sadržaja u odgojno-obrazovnom sistemu.

S obzirom na činjenicu da je 20. stoljeće okarakterisano značajnim pokretima i teorijskim razmišljanjima o nestanku tradicionalnog tipa porodice, da se zaključiti kako u kontekstu njenog opstanka pretežno vladaju pesimistični stavovi. Uprkos njima, jasno je kako tradicionalna porodica nastaje postojati u barem parcijalnom smislu, te ako ništa u kontesktu njenog oblika, bez obzira na konstantne promjene koje zahvataju njene mnogobrojne funkcije i značaj. Ono što je također jasno jeste to, da će se ona djelimično nastaviti mijenjati, prateći sam razvoj društva.

Premda je teško predvidjeti njenu putanju, sasvim je sigurno da će ona trajati. Bez porodice nema čovjeka, a bez čovjeka nema porodice. Ili, čovjek stvara porodicu, a porodica stvara čovjeka čovjekom, s obzirom na to da je porodica osnovna potreba svake individue, zajednica koja je potrebna ne samo potomcima nego i odraslim bićima.¹⁰¹

¹⁰¹ Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. Dijete, vrtić, obitelj broj 67.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega napisanog u ovom završnom radu, jasno se prije svega da zaključiti kako se porodica trenutačno, svuda u svijetu nalazi u tranzicionom periodu i to u smislu prelaska iz svojih tradicionalnih, u neke nove, moderne oblike. Kako smo to i vidjeli u radu, porodica se u svakom smislu razlikuje u kontekstu vremena i mjesta sa kojeg se izučava, a razlog za to prije svega leži u činjenici da je ona, usko vezana za društvo.

U tom kontekstu, sve one promjene koje zahvataju društvo kao takvo, značajno se odražavaju i na samu porodicu, pa je moguće tako reći da su porodica i društvo usko vezane i ovisne jedno o drugom. Tačnije, promjene koje su zadesile društvo posredstvom procesa industrijalizacije i globalizacije, značajno su utjecale i na sam porodični život, koji se ovim, ali i mnogobrojnim drugim procesima, prilagodio novonastalim uslovima.

Naravno, svi ovi procesi i promjene, ovisile su konkretno od samog društva koje se posmatra, zbog čega danas imamo manje ili više razvijene zemlje svijeta. Zbog svih ovih promjena i procesa koji su se desili možemo zaključiti da, nisu dakle ovi procesi i pojave jednako utjecale na sva društva, već njihov obim i domet ovisi od toga u kojoj se zemlji konkretno oni posmatraju. Baš zbog toga je sasvim jasno da, a kao takvo je i naglašeno više puta u ovom završnom radu, pojedini oblici porodice koji trenutačno egzistiraju na teritoriju zapadnih zemalja, imaju karakteristike koje se značajno i drastično razlikuju od karakteristika koje porodica ima u pojedinim zemljama sa istoka.

Kroz historiju, uloga porodice za pojedinca bila je mnogo veća nego što je ona danas, posebno ako se u obzir uzme da u najvećem broju država svijeta, koje možemo nazvati modernim državama, ima višestruke i mnogobrojne oblike u kojima se porodica danas javlja. U tom pogledu, danas se pod pojmom porodice ne podrazumijeva samo njen nuklearni odnosno tradicionalni oblik, pod kojim se podrazumijeva bračni par i njihovi nevjenčani potomci, već i mnogobrojni drugi oblici zajednica.

Tako danas govorimo o homoseksualnim, vanbračnim, jednoroditeljskim i prispojenim porodičnim oblicima, koji prema pojedinim mišljenjima imaju jednake uloge i funkcije kao i tradicionalni oblik porodice. Iako se dakle porodica izmijenila u kontekstu na šta se ona konkretno odnosi, njen se značaj ne preispituje, te se funkcije koje ona ima samo prilagođavaju novim uslovima i stilovima života.

U aspektu bosanskohercegovačkog društva, pitanje izučavanja porodice i njenih promjena ali i izazova sa kojima se nosi, prije svega bitno je naglasiti kako je ovo posebno zanimljivo pitanje, s obzirom na činjenicu da se Bosna i Hercegovina teritorijalno, ali i politički, nalazi negdje između modernog i tradicionalnog. Jednako tako trenutačno u BiH egzistira i porodica. U pojedinim manjim i manje razvijenim mjestima, i dalje se javljaju ekstremni primjeri patrijarhalnog uređenja, ali je većinski društvo kao takvo, posebno u urbanim centrima države, prihvatilo pojedine promjene u porodici kao savremene i moderne.

Istina je da se ne slažu svi sa mnogobrojnim novim izazovima i pojavama unutar porodice i odnosa koji ona ima na pojedince, ali je neminovno da se svjetski "trendovi" na ovom polju prate i postepeno prihvataju na našoj teritoriji. Ti svjetski „trendovi“ polako se uvlače kroz sve sfere uključujući onu najvažniju a to je obrazovanje.

Razlog za to možda upravo leži u velikom utjecaju koje zemlje zapada imaju u posljednjih nekoliko desetljeća na našu kulturu, a jednako tako i u činjenici da veliki broj stanovništva porijeklom iz BiH, živi još od agresije koja je izvršena na našu domovinu u zemljama Zapada. Tako se postepeno prihvataju određene promjene koje su prije samo nekoliko godina bile neshvatljive, a pojedinci postaju tolerantniji prema razlikama koje postoje među pojedinim porodičnim oblicima, funkcijama i navikama.

Na kraju, može se zaključiti kako je u Bosni i Hercegovini porodica i dalje stub društva, unatoč pojedinim prilagodbama na koje je sa vremenom i razvojem društva naišla. U tom pogledu, pojedini teoretičari i dalje pronalaze u modernom dobu značajke koje porodica ima za pojedinca, ali i cjelokupno društvo. Iako se u konačnici porodica i kontekst njenog izučavanja proširio, sada i na neke nove oblike, tradicionalni i stoljećima zastupljeni oblik porodice, koji se kao takav zasnivao na patrijarhalnom uređenju, ipak opstaje u pojedinim stavkama porodičnog života, što je primjetno u izrazitoj mjeri i u kontekstu naše države.

LITERATURA

1. Bendalović, G., Kaselj, J. i Šuljog Vučica, Z. (2020). Odnosi između članova u jednoroditeljskim obiteljima i njihov položaj u društvu. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka.
2. Berman, J. i Francis, E. (2010). What Makes a Family? Children, Say Many Americans. Dostupno na: <https://abcnews.go.com/WN/defines-family-children-americans-survey/story?id=11644693>
3. Burgess, E. (1968). The Family as a Unity of Interacting Personalities. Jerold Heiss, ed., Family Roles and Interaction: Chicago, Rand McNally.
4. Čamo, M. (2021). Savremena porodica i tradicija. Zbornik radova „ Razumijevanje društva“. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
5. Čamo, M. (2011). Tradicionalne maksime u habitusu savremene porodice. PREGLED – časopis za društvena pitanja, Vol. 52, No. 2
6. Dudić, A. (2020). Mladi u Bosni i Hercegovini o braku i alternativnim oblicima partnerstva. Porodica i savremeno društvo: izazovi i perspektive - Zbornik radova sa pete međunarodne naučne konferencije „Društvene devijacije“. Centar modernih znanja, Banja Luka.
7. First-Dilić, R. (1976). Porodica i obitelj – domaćinstvo i kućanstvo: Pokušaj pojmovnog razgraničenja. Revija za sociologiju, Vol. VI, No. 2-3
8. Fočo, A. Tranzicija i porodična transformacija, dostupno na: <http://www.adnanfoco.ba/>
9. Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19
10. Janković, J. (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Društvena istraživanja Zagreb, Vol. 4, No. 18-19
11. Koračević, K. (1999) Novije promjene u življenju i shvaćanju obitelji i braka. Bogoslovska smotra, Vol. 69, No. 2-3
12. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. Dijete, vrtić, obitelj broj 67.
13. Miliša, Z. (2014). Šok današnjice. Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek.
14. Mimica, A. i Bogdanović, M. (2007). Sociološki rečnik. Zavod za udžbenike, Beograd.

15. Mršević, Z. (2009). Istospolne zajednice i deca. Stanovništvo, No. 1
16. Nimac, D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, Vol. 65, No. 1
17. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/05 i 31/14)
18. Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 54/02, 41/08 i 63/14) i Porodični zakon Brčko distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 23/07)
19. Rosić, V. i Zloković, J. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Grafrade, Rijeka.
20. Seglan, M. (2009). Sociologija porodice. Clio, Beograd.
21. Šijaković, I. (2008). Sociologija – Uvod u razumevanje globalnog društva. Ekonomski fakultet u Banja Luci.
22. Vasiljević, L. (2008). Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva. "Neko je rekao feminizam?", Sarajevo Open Centre.
23. Vilić, D. (2011). Porodica u kontekstu savremenih društvenih promjena. Sociološki diskurs, Vol. 1, No. 2
24. Vujović, T. (2018). Globalizacija i promjene u savremenoj porodici. Filozofski fakultet u Nikšiću, Odsjek za sociologiju.
25. Žiga, J. Porodica u bosanskohercegovačkom društvu s posebnim osvrtom na stanje u Kantonu Sarajevo. Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište" Sarajevo, dostupno na: [STRUČNI ČLANAK – PORODICA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE U KANTONU SARAJEVO | KJU Porodično Savjetovalište \(porodicno.ba\)](#)

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sociologiju

Predmet: /

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Adela Smajlović-Beganović

Naslov rada: Izazovi savremene porodice u bosanskohercegovačkom društvu

Vrsta rada: Magistarski rad

Broj stranica: 65

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 05.01.2022. godine

Potpis
